

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Самойленко Надія Михайлівна

УДК 352.072.2

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад регіону

Публічне управління та адміністрування

281 «Публічне управління та адміністрування»

Н.М.Самойленко

Науковий керівник Арабчук Ярослав Ілліч, к.філос.н., доцент

(підпис)

Допущено до захисту

В.о.завідувача кафедри

І.П.Лопушинський

Рецензент

Н.П.Струк

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Івано-Франківськ - 2023

АНОТАЦІЯ

Самойленко Н. М. Забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад регіону. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2023.

У роботі досліджено теоретичні основи формування територіальних громад у розвитку регіону. Обґрунтовано, що громади є окремими одиницями економічного простору, формують склад регіону, цілеорієнтовані на власну економічну спроможність, підвищення якості та рівня життя населення. Узагальнено сукупність ознак до визначення сутності територіальних громад.

Визначено співвідношення понять конкурентоспроможність регіону та територіальних громад. Охарактеризовано чинники конкурентоспроможності територіальних громад та інструменти її підвищення. Конкретизовано стратегічні пріоритети та механізми забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад. Запропоновано алгоритм формування програми підвищення конкурентоспроможності територіальних громад регіону.

Ключові слова: конкурентоспроможність, регіон, територіальна громада, інструменти, стратегічні пріоритети, механізми

ANNOTATION

Samoilenko N. M. Ensuring the competitiveness of local communities in the region. - Manuscript.

Master's thesis, specialty 281 "Public administration". – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – Ivano-Frankivsk, 2023.

The paper investigates the theoretical foundations of the formation of territorial communities in the development of a region. It is substantiated that communities are separate units of economic space, forming the composition of the region, focused on their own economic capacity, improving the quality and standard of living of the population. The set of features for determining the essence of territorial communities is generalised.

The correlation between the concepts of competitiveness of the region and territorial communities is determined. The factors of competitiveness of territorial communities and tools for its improvement are characterised. The strategic priorities and mechanisms for ensuring the competitiveness of territorial communities are specified. An algorithm for forming a programme for improving the competitiveness of territorial communities in the region is proposed.

Keywords: competitiveness, region, territorial community, tools, strategic priorities, mechanisms.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	8
1.1 Сутність та роль територіальної громади у розвитку регіонів	8
1.2 Основні засади формування і функціонування територіальних громад України	16
РОЗДІЛ 2	
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД РЕГІОНУ	24
2.1 Конкурентоспроможність регіону та територіальних громад: співвідношення понять	24
2.2 Чинники конкурентоспроможності територіальних громад	32
2.3 Характеристика інструментів підвищення конкурентоспроможності територіальних громад	35
РОЗДІЛ 3	
ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД РЕГІОНУ	42
3.1 Стратегічні пріоритети та механізми забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад	42
3.2 Програми підвищення конкурентоспроможності територіальних громад регіону	49
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	69

ВСТУП

Актуальність теми. Висока залежність розвитку регіонів України від рівня економічного зростання базових одиниць адміністративно-територіального устрою – територіальних громад, особливо за сучасних умов господарювання на засадах децентралізації, є викликом національного масштабу щодо подальшого розвитку, який неможливо подолати без стабільного ресурсного забезпечення територій. Насамперед, це стосується формування економічного забезпечення територіальних громад у розвитку регіону та забезпечення їх конкурентоспроможності.

Для сучасної України питання забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад та створення сприятливих умов для їх подальшого економічного зростання набувають максимальної актуальності, особливо в умовах нових викликів, які постають перед їх фінансово-ресурсною спроможністю. Крім того, подолати масштабну інерційність у напрямі накопичення фінансових надходжень до місцевих бюджетів, характерну для територіальних громад України, неможливо без вдало побудованої системи управління та забезпечення сильних конкурентних можливостей території. Зростання територіальних громад потребує змін і удосконалення методів та підходів до управління, застосування яких вплине на підвищення рівня функціонування громад як складової регіонального розвитку. Забезпеченість конкурентоспроможності територіальних громад є важливою передумовою таких значущих для громади процесів, як її соціально-економічне зростання, підвищення рівня та якості життя населення, доступність публічних послуг.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Теоретичні та прикладні аспекти формування та розвитку територіальних громад досліджували у наукових працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Т. Авдєєва, Т. Азарова, Л. Абрамов, М. Баймуратов, Л. Білуха, Є. Бородін, Л. Беновська, В. Борщевський, І. Буднікевич, Г. Возняк Г.В., Л. Горошкова, В. Дрешпак, П. Жук, Р. Карбівничий,

В. Кравців, Ю. Куц, О. Лайко, Т. Лісман, С. Сахненко, І. Мещан, Л. Ричкіна, А. Максименко, Г. Монастирський, О. Мороз, І. Сторонянська, Д. Чевіс, Р. Уоррен, Ю. Філіппов та інші.

Дослідженню сутності, чинників та індикаторів конкурентоспроможності регіонів та територіальних громад, а також розробці пропозицій з її підвищення присвятили праці вітчизняні вчені Б. Андрушків, Р. Білик, Я Білоус, З. Варналій, І. Вахович, В Захарченко, С. Іщук, Л. Коренюк, Н. Кирич, М. Латинін, С. Марковський, Р. Мансуров, О. Погайдак, О. Рибаківа, М. Синюченко, С. Співак, А. Ткачук, І. Чикаренко, Т. Юр'єва, С. Шульц.

Проте, подальших наукових досліджень потребує питання забезпечення розвитку територіальних громад, ефективного використання конкурентних переваг, розробки науково-методичних підходів до оцінювання конкурентоспроможності громад та пропозицій щодо удосконалення інструментів її посилення. Це обумовлює актуальність теми магістерського дослідження.

Мета та завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає у поглибленні теоретико-методичних засад і розробці практичних рекомендацій щодо покращення забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад регіону.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно виконати такі завдання:

- дослідити теоретичні основи формування територіальних громад у розвитку регіону;
- узагальнити особливості забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад;
- конкретизувати та обґрунтувати стратегічні пріоритети та механізми забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад регіону.

Об'єктом дослідження є процеси формування територіальних громад.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад регіону.

Методи дослідження. Теоретико-методичною основою роботи є наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених за обраною тематикою дослідження.

Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових і спеціальних методів, що дало змогу дослідити різні аспекти формування і забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад регіону. Проведене дослідження базувалося на використанні наукових підходів і методів: монографічний; діалектичний; системний, економічний аналіз; порівняння; узагальнення; економіко-статистичний; структурно-функціональний; абстрактно-логічний; графічної візуалізації. Інформаційною базою дослідження стали законодавчі та нормативні-правові акти України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, офіційні публікації міжнародних організацій, монографічна література, фундаментальні і наукові розробки вітчизняних та зарубіжних авторів, матеріали наукових конференцій, електронні ресурси мережі «Інтернет».

Новизна отриманих результатів полягає в узагальненні, доповненні й обґрунтуванні наукових положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення, узагальнення та висновки, зроблені в роботі, доведені до рівня практичних рекомендацій, запровадження яких буде сприяти розвитку територіальних громад та підвищенню їх ролі в економічному забезпеченні розвитку регіону.

Структура й обсяг роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи (сім підрозділів), висновки, загальний обсяг яких складає 69 сторінок. У роботі вміщено 1 рисунок. Список використаних джерел містить 64 найменування. Положення основного тексту доповнює матеріал, викладений у 1 додатку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

1.1 Сутність та роль територіальної громади у розвитку регіонів

Соціально-економічний розвиток регіонів та його прискорення є одним із першочергових напрямів державної регіональної політики України, тому що від стану економічного зростання адміністративно-територіальних одиниць простору держави залежить її конкурентоспроможність у глобальному світі. Європейські практики регіонального розвитку вказують на те, що соціальний, політичний, економічний, екологічний стан розвитку адміністративно-територіальних утворень забезпечує місцева публічна влада. Вона створює умови для ефективного використання внутрішнього потенціалу території, умови для розвитку бізнес-структур, залучення інвестицій, покращення зайнятості громадян – стійке зростання рівня якості життя населення. Такі заходи впливають на рівень життя громадянського суспільства території, збільшення надходжень до місцевих бюджетів, що позитивно позначається на регіональному та національному розвитку. Організація роботи, належне виконання функцій органами управління на територіях має безпосередній вплив на результати функціонування громад.

Нові виклики, які постали перед Україною в останнє десятиліття, внесли певні корективи у розвиток регіонів. Це стало поштовхом для пошуку нових секторальних стратегій стимулювання їх економічного зростання шляхом координації державної політики у напрямі розвитку місцевого самоврядування.

Інтенсивні євроінтеграційні процеси вплинули на створення нової інституційної основи до планування та фінансування регіонального розвитку України. З 2015 р. впроваджено нові стратегічні підходи у досягненні макроекономічної стабільності територій держави шляхом децентралізації влади. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади

надала нові можливості подальшого функціонування територіальних громад. Фіскальна децентралізація вплинула на перерозподіл бюджетних ресурсів на користь адміністративно-територіальних утворень. Від життєздатності та фінансової спроможності окремих одиниць територіального простору залежить загальна економічна характеристика регіону, у складі якого є окремі одиниці адміністративно-територіального устрою – територіальні громади.

На сучасному етапі розвиток регіонів базується на основному планувальному документі «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки», що визначає напрями його економічного зростання шляхом використання внутрішнього потенціалу території¹.

Розвиток регіону можливий лише за рахунок розвитку його територіальних складових, шляхом прогресивних змін у взаємозалежності та взаємозв'язках між регіоном і громадами.

Слід акцентувати увагу на тому, що успішні європейські практики муніципального управління надали поштовх змін адміністративно-територіального устрою та організації влади України. Розвиток місцевої демократії сприяв зміні статусу ТГ, яка була об'єктом, а стала суб'єктом управління, головним носієм повноважень і функцій місцевого рівня. Від відповідальності влади, стимулювання розвитку відповідно до цілей громади залежить активність суб'єктів господарювання території. Ці суб'єкти є основною рушійною силою впливу на економічне зростання місцевості. Підвищення економічних показників має вплив на стан соціального рівня території та громадян, задоволення потреб, прав, інтересів і свобод місцевих жителів.

В соціально-економічному просторі держави зміцнення позиції територіальної громади (посилення її конкурентоспроможності) – гаранта життєзабезпечення території, яка є соціальним та економічним явищем

¹ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова КМУ від 5 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

локального управління, – зумовлює необхідність зосередити увагу на двох аспектах:

– теоретичному дослідженні й осмисленні природи трактування поняття «територіальна громада»;

– зміні сутності та ролі територіальної громади в регіональному економічному просторі держави відповідно до умов децентралізації.

В науковій літературі існують різні визначення громади. Найбільш поширеними є терміни «територіальна громада», «місцева спільнота», «територіальний колектив», «місцеве співтовариство», «територіальне утворення», «громадське утворення», «комуна». В результаті впливу політичних, соціальних, економічних відносин у громадянському суспільстві відбулась еволюція становлення системи місцевого самоврядування, що спричинило формування різних уявлень щодо ознак та підходів до дефініції «територіальна громада». Так, український дослідник О. М. Батанов визначає громаду в контексті історичних, правових, соціальних, національно-культурних особливостей на основі еволюційно сформованих традицій та виділяє притаманні їй ознаки: взаємовідносини та соціальна поведінка у громаді; соціальна взаємодія відповідно до інтересів та напрямів життєдіяльності території, локації, окремих її громадян².

Значний науковий доробок у вивчення напряму місцевого самоврядування, визначення підходів та ознак громади (комуни) опрацьовано науковою групою під керівництвом Д. Барнса. Дослідниками визначено комплексний підхід: група людей зі своєю традиційною та культурною спадщиною, яка є частиною громади; громада як колективний споживач в економічному вимірі; територіальна, соціальна, родинна взаємодія, взаємозв'язки між членами громади; громада як суб'єкт самоврядування зі своїм місцевим публічним управлінням, є учасником стимулювання виробництва та забезпечення громадськими послугами; громада як суб'єкт правових відносин, який представляє місцевих жителів у політичному

² Батанов О. В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: монографія / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2011. С. 47–57.

аспекті³. На нашу думку, громада охарактеризована розширено, але економічні аспекти її життєдіяльності не визначено. Вони мають базуватися на спроможності утворення до існування, а саме, на економічному підґрунті.

М. О. Баймуратов визначив такі ознаки громади: територіальна; інтелектуальна; інтегративна; фіскальна; майнова⁴. Науковець надав розширений підхід у визначенні громади та зазначив базові ознаки її спроможності та життєздатності – майнову та фіскальну складові, які є основними напрямками її подальшого розвитку.

Т. Г. Бондарук вбачає спільними елементами у визначенні ознак ТГ: постійне проживання населення в межах самостійної адміністративно-територіальної одиниці; наявність комунальної власності – місцевого бюджету, майна, природних, земельних ресурсів. На думку дослідниці, ТГ має визначене право до самостійного місцевого публічного управління територією відповідно до законодавства України. Як характеристики громади виокремлено такі: місцеве самоврядування, що здійснюється через власно обрані уповноважені органи публічного управління, в межах законів держави, враховуючи думку членів громади – місцевих жителів; спільнота людей з відсутністю ієрархічної підпорядкованості; право об'єднувати з іншими громадами свої фінансові, майнові ресурси для реалізації загальних взаємовигідних проєктів через взаємні домовленості; наявність права на власність та управління місцевим комунальним майном⁵.

За О. Ю. Мороз, характерними ознаками територіальної громади є: «спільна територія існування (що може включати проживання, роботу, володіння нерухомим майном); соціальна взаємодія у процесі реалізації питань життєдіяльності; спільні інтереси у вирішенні викликів; спільна комунальна

³ Молодожен Ю. Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України. Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету. 2006. № 2. С. 347–352.

⁴ Баймуратов М. О. Територіальна громада в політичній системі і системі місцевого самоврядування України. Муніципальне право України: підручник / за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. Київ, 2011. С. 122–123.

⁵ Бондарук Т., Бондарук І., Дубина М. Методичний інструментарій оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів України. Місцеві фінанси. Світ фінансів. 2019. Вип. 2 (59).

власність; психологічна самоідентифікація кожного члена з громадою; сплачування комунальних податків»⁶.

Узагальнення поглядів дослідників щодо визначення ознак та характеристик дефініції «територіальна громада» за різноманітними підходами дозволило визначити чотири концептуальні підходи:

1. Територіальний підхід є базовим і найбільш поширеним, адже характеризує спільноту, пов'язану з певним місцем розташування, та визначається як:

- об'єднання діючих осіб, первинний об'єкт місцевого самоврядування, який має територіальну приналежність;
- люди, сукупність фізичних осіб зі спільною територією та спільністю інтересів;
- складна кумулятивна форма, поєднання територіального розташування та важливості місцевих інтересів⁷.

2. Соціальний підхід розкриває громаду як соціальне утворення із соціально-територіальними спільностями, основою якого є соціальна взаємодія його індивідів на засадах системності зв'язків, спільних інтересів, потреб, відносин:

- об'єднання індивідів, спільність, певний соціальний організм, пов'язаний між собою соціальними настановами, спільними потребами та інтересами^{8 9};
- особи з приналежністю до певної соціальної групи;
- визначена група індивідуальностей зі здатністю формувати кооперативну поведінку як основу соціальних норм громади, за умови зацікавленості всіх учасників процесу¹⁰.

⁶ Мороз О. Ю. Територіальна громада: сутність, становлення і сучасні українські реалії. Демократичне врядування: електрон. наук. проф. вид. 2008. Вип. 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008_2/fail/Moroz.pdf

⁷ Сахно Т. А. Економічні засади формування територіальних громад у розвитку регіону. Дис. ... д. філос. за пец. 051 «Економіка». Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, 2023. 277 с.

⁸ Наврузов Ю. В. Системне визначення поняття категорії «громада». Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. УАДУ (Львівський філіал) / за заг. ред. А. О. Чемериса. Львів: ЛФ УАДУ; Кальварія, 2000. Вип. 4. С. 223–228.

⁹ Hart R. UN predicts more than 8 million refugees will flee Ukraine this year. Breaking. Business. Forbes Staff. 2022. URL: <https://www.forbes.com/sites/roberthart/2022/04/26/un-predicts-more-than-8-million-refugees-will-flee-ukraine-this-year/?sh=75e190b869ef>

¹⁰ Остром Е. Керування спільним: еволюція інституцій колективної дії / пер. с англ. Монтян Т. Ю. 2012. 400 с.

3. Правовий підхід полягає в наявності правового статусу громади, в якому вона є суб'єктом місцевого самоврядування із певними функціями, організацією публічної влади та своїм місцем в адміністративно-територіальному просторі держави:

– самоорганізація громадян, визнана законом група людей, спільність жителів, яка має право вирішувати місцеві справи виразом своєї волі, захищати свої права та інтереси в межах чинного законодавства;

– сукупність громадян України із законодавчо визначеним правовим статусом як: локальна одиниця, господарюючий суб'єкт, суб'єкт цивільно-правових відносин.

4. Комплексний підхід полягає у групуванні більшої кількості ознак у визначенні терміна, його суттєвій основі та є таким, який всебічно характеризує громаду:

– внутрішньо пов'язане об'єднання людей, сукупність людей певної території, сукупність громадян України зі своєю культурною спадщиною, колективними інтересами, громади здійснюють різні види діяльності для задоволення своїх економічних та соціальних потреб;

– первинний суб'єкт місцевого самоврядування в складі громадян України, іноземців, осіб без громадянства, вимушених переселенців, біженців (або/та інших категорій громадян, які в певний момент проживають, працюють, мають нерухоме майно на території громади), яких поєднує спільна територія проживання, колективні інтереси, соціально-економічні питання місцевого значення, які є платниками податків та зборів на місцевому рівні;

– свідомо сформована людська спільнота із соціальною та політичною активністю, життєзабезпечена ресурсами (економічними, фінансовими, природними)¹¹.

На нашу думку, комплексний підхід є найбільш розширеним для визначення ознак територіальної громади, а саме: громада утворена та функціонує

¹¹ Сахно Т. А. Економічні засади формування територіальних громад у розвитку регіону. Дис. ... д. філос.. за спец. 051 «Економіка». Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, 2023. 277 с.

як адміністративно-територіальна одиниця відповідно до нормативно-правової основи держави; є частиною регіону із внутрішніми і зовнішніми зв'язками; має місцеві органи управління, ресурсне забезпечення; виконує самостійне стратегічне планування та забезпечує власну життєспроможність; удосконалює соціальну, економічну, культурну, екологічну взаємодію, що має вплив на рівень комфортного проживання на території.

На нашу думку, територіальна громада – географічно визначена територія, частина регіону, яка має правовий статус, місцеві органи публічного управління, муніципальну власність, ресурсне забезпечення, соціальну взаємодію, є представником місцевого громадянства, здійснює функції управління та контролю з метою забезпечення спроможності, життєздатності, економічного та соціального розвитку місцевості та складається з фізичних осіб – суб'єктів права зі спільними інтересами місцевого значення.

Узагальнення наукових підходів щодо дефініції «територіальна громада» стало підставою визначення характеристики територіальної громади в теперішніх умовах господарювання, як суб'єкта впливу на розвиток регіону, яку графічно зображено на рисунку в додатку А.

Варто зауважити, що територіальна громада є інституцією, яка забезпечує певний діапазон внутрішніх і зовнішніх функцій¹² управління та контролю у законодавчо визначених межах. Об'єктними, внутрішніми функціями, які спрямовані на конкретну громаду, є: політичні, економічні, соціальні, культурні, екологічні. Зовнішні функції регіонального, національного, міжнародного значення пов'язують територіальну громаду з: іншою громадою, державою, громадою іншої країни. Належне виконання виділених функцій усіма територіальними громадами регіону підвищує його імідж, інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність¹³.

¹² Чиж В. І., Сахно Т. А. Взаємозв'язок розвитку об'єднаних територіальних громад з розвитком регіону. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ЧДТУ, 2019. Вип. 52. С. 47–55.

¹³ Чиж В. І., Сахно Т. А. Взаємозв'язок розвитку об'єднаних територіальних громад з розвитком регіону. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ЧДТУ, 2019. Вип. 52. С. 47–55.

Отже, у процесі розвитку місцевого самоврядування змінювалися умови життєдіяльності громад. Реформа децентралізації сприяла формуванню самостійності територіальних громад щодо управління територією та власної економічної спроможності. Ці перетворення знайшли відображення у наукових дослідженнях вчених різних періодів, що пояснює відмінність їх поглядів щодо феномена «територіальна громада».

Зміни в розвитку громадянського суспільства відзначилися на життєдіяльності адміністративно-територіальних одиниць. На початкових етапах громаду характеризували як локальну одиницю з місцевими жителями – певну територію зі своєю соціальною системою. У наш час територіальна громада функціонує за новими підходами територіального управління, є центром економічного зростання як складова частина регіону та держави. Громада має самостійно забезпечити свою спроможність та життєздатність. Через це наявність економічної та організаційної складових є обов'язковим і основним елементом її функціонування у подальшому розвитку.

Спроможність територіальної громади залежить від нормативно-правового забезпечення, побудованого належним чином апарату управління, стратегічного планування, формування, використання ресурсного потенціалу території та узгодженості інституційної, організаційно-управлінської, соціальної, економічної, екологічної, комунікаційної, інформаційної систем території.

Світовий досвід підтверджує, що для створення стійких умов соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць важлива побудова якісної системи місцевого управління. Ефективна організація роботи в усіх напрямках діяльності локації здатна забезпечити позитивну динаміку економіки території як основної умови її життєзабезпечення.

Згідно з сучасними тенденціями розвитку системи місцевого самоврядування України та практичної діяльності функціонування ТГ важливо побудувати організаційну та економічну модель управління відповідно до кожної окремої території та її специфічних умов існування.

Тому результати опрацювання досліджень наукової спільноти стосовно проблематики створення, функціонування та життєзабезпечення територіальної громади, яка є осередком розвитку регіону та держави, дають можливість дійти висновку про те, що загальний стійкий розвиток локації мають забезпечити органи місцевої влади завдяки якісній побудові організаційно-економічного механізму управління території та забезпечення її конкурентоспроможності.

1.2 Основні засади формування і функціонування територіальних громад України

Формування конкурентоспроможних територіальних громад є обов'язковою складовою стратегії розвитку місцевого самоврядування України в умовах децентралізації. Основними детермінантами розвитку територіальних громад є організаційні та економічні інструменти місцевого управління, які мають залежність від законодавчо встановленого нормативно-правового забезпечення державної регіональної політики.

Організаційно-економічне регулювання територіальних громад у напрямі досягнення її конкурентоспроможності та життєзабезпечення обумовлено особливостями окремої місцевості, відповідно до яких органи місцевого публічного управління обирають стратегію її подальшого функціонування та розвитку. Організаційно-економічний механізм діяльності органів влади місцевого рівня впливає на результативність функціонування і подальшу життєдіяльність території та визначається сукупністю нормативно-правових, фінансово-ресурсних і організаційно-управлінських інструментів.

Складовими організаційно-економічного забезпечення територіальних громад є наявність нормативно-правового, організаційного та економічного інструментарію, здатного підвищити рівень конкурентоспроможності та збільшити ефективність розвитку місцевості (рис. 1.1).

1) Нормативно-правова складова включає:

- політичні аспекти держави;
- нормативно-правове забезпечення.

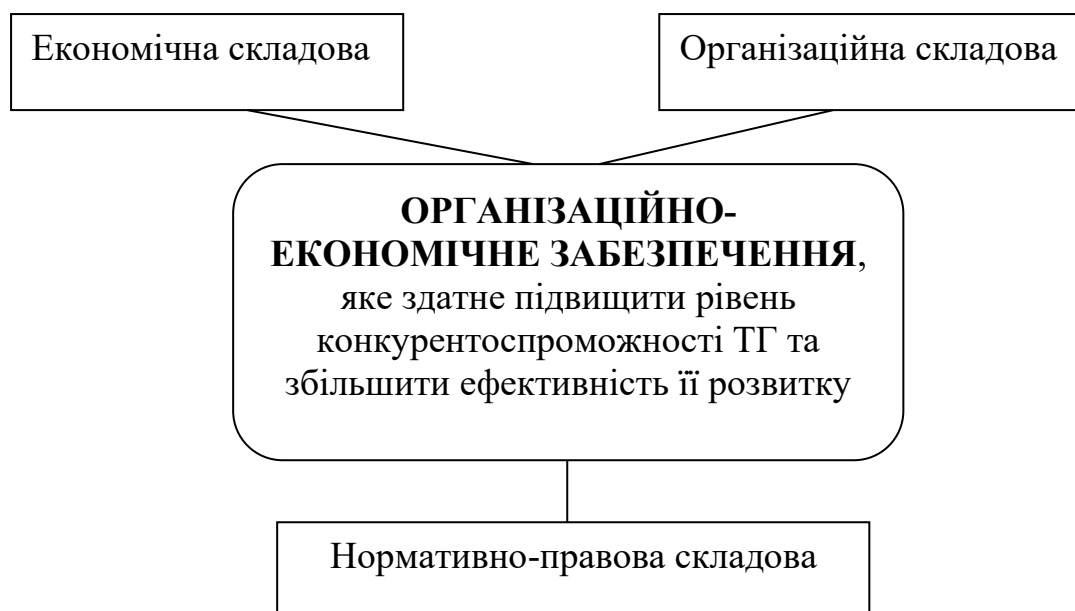

Рис.1.1 - Складові організаційно-економічного забезпечення територіальної громади

2) Економічна складова:

- фінансове забезпечення (місцевий бюджет, місцеве комунальне майно, фінансова допомога держави, міжнародні програми і проекти, інвестиції бізнес-структур України);

- ресурсне забезпечення (природно-географічне розташування, природні ресурси, природні умови, трудові ресурси).

3) Організаційна складова: місцеве публічне управління, система управління, стратегія розвитку, методи управління, інструменти управління, алгоритм дій.

Основними детермінантами розвитку територіальних громад є організаційні та економічні інструменти місцевого управління, які мають залежність від законодавчо встановленого нормативно-правового забезпечення державної регіональної політики. ОМС є виконавцями та координаторами процесу формування організаційної та економічної системи управління території шляхом діагностики місцевості відповідно до її особливостей, підбору стратегії, методів, інструментів та алгоритму дій до подальшого розвитку. Економічна

життєздатність території залежить від зовнішніх та внутрішніх чинників: місце розташування, якісна побудова системи місцевого управління та стратегії місцевого розвитку, наявність достатнього фінансового забезпечення та ресурсної складової.

Упорядкування адміністративно-територіального устрою України відбулося на початкових етапах її розвитку як самостійної держави. Зросли роль і значення активної, ефективної та дієвої державної регіональної політики як важеля у підвищенні конкурентоспроможності регіонів та соціально-економічних параметрів життя суспільства. Виникла потреба інституційного забезпечення її подальшого розвитку, що ґрунтувався на засадах демократичного управління і національної єдності. Виклики щодо ефективності формування та використання регіонального економічного забезпечення обумовили територіальні зміни державного устрою, основою якого було передбачено розвиток місцевого самоврядування.

Слід наголосити на тому, що територіально громада має ієрархічну структуру управління зі стійким зв'язком. Згідно з законодавчою базою щодо розподілу функцій влади відповідно до Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»¹⁴ повноваження та компетенції органів місцевого самоврядування визначаються окремо один від одного та мають певну послідовність у підпорядкуванні: окремі компетенції самих органів сільських, селищних, міських рад, повноваження її виконавчих органів (комітетів), окремі компетенції посадових осіб – сільського, селищного, міського голови.

Органи місцевого управління несуть відповідальність перед громадянським суспільством за ступінь розвитку території щодо покращення умов, комфорту, безпеки проживання, а також у напрямках соціального, економічного, екологічного, культурного зростання, що має задовольнити наявних фізичних та юридичних осіб громади. Прискорення або уповільнення місцевого розвитку залежить від результатів роботи ОМС щодо самостійного генерування процесів

¹⁴ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України.

управління, а саме, від визначення ключових орієнтирів території відповідно до її потреб, враховуючи зовнішні та внутрішні фактори, ризики та загрози громади.

Розуміння потреб, усвідомлення цілей та власних конкурентних переваг, врахування перешкод для розвитку території впливають на темп та можливості до самостійного генерування місцевого зростання.

Основні напрями організації життєдіяльності громади органи місцевої влади формують у нормативному документі місцевого рівня відповідно до потреб місцевості – стратегічному плані розвитку громади. Це дієвий інструмент викладення інтересів території, рішень і дій, методів досягнення загальної мети, який сприяє підвищенню фінансової самодостатності та конкурентоспроможності на регіональному і державному рівнях. Стратегічний план розвитку територіальних громад відображає всі інтереси та потреби населення, містить процедури і терміни виконання поставлених завдань, фінансове та бюджетне забезпечення, охоплює економічний, соціальний, екологічний напрями, передбачає подальший моніторинг, аналіз, оцінювання територіального розвитку¹⁵. Відповідно до загальних потреб громади та ефективної роботи служб управління органи місцевого самоврядування самостійно формують внутрішні адміністративні структури, штатний розпис адміністративного апарату, за потреби – подальше підвищення кваліфікації його співробітників. Організаційна структури громади – сукупність пов'язаних між собою складових зі стійким зв'язком; підпорядковані рівні управління; ієрархічна будова управління; самостійне визначення внутрішніх адміністративних підрозділів, кількість кадрового потенціалу відповідно до розмірів та потреб громади.

Довготерміною метою всіх територіальних утворень є усунення асиметрії і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку через системне збільшення і акумуляцію власних ресурсів, досягнення спроможності та покращення життєдіяльності населення.

¹⁵ Сахно Т. А., Чиж В. І. Принципи та критерії організаційної структури об'єднаної територіальної громади. Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку: регіональні особливості та світові тенденції: матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів та молодих вчених, (м. Івано-Франківськ, 23 жовт. 2019 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2019. С. 113–115.

Економічна спроможність територіальної громади є категоріальним поняттям, яке визначає рівень життєздатності громади. Відповідно до цієї категорії територія розглядається як суб'єкт соціальних і економічних відносин регіону з певним рівнем конкурентоспроможності, життєзабезпечення, здатності акумулювати фінансову складову шляхом оптимального використання, перерозподілу наявного ресурсного забезпечення та реальними можливостями до подальшої довгострокової фінансово-економічної стабільності. На спроможність громади мають вплив переваги місцевості та їх врахування у процесі управління територією. Додатковими факторами досягнення задовільного і стабільного результату у фінансовому забезпеченні є: ефективно діюче бізнес-середовище, взаємодія та співробітництво в умовах значної зовнішньої конкуренції, партнерські відносини¹⁶ між громадами на регіональному та національному рівнях.

Економічна забезпеченість територіальних громад має вагомий вплив на рівень економічного зростання власної території та загальної характеристики регіону. Природно-ресурсний та трудовресурсний потенціал місцевості займають провідну роль у цьому процесі та є продуктивними силами економічного розвитку. Важливими чинниками, які мають прямий вплив на зростання економіки територіальних громад, є: географічні особливості, галузева структура, наявність достатньої кількості природних ресурсів, ефективно діючих бізнес-структур, трудовий потенціал, який формує зайнятість у межах території.

Рівень розвитку соціальної інфраструктури вказує на ступінь ефективності економічного зростання території, а саме: закладів охорони здоров'я, освіти, культури, соціального захисту, центрів надання адміністративних послуг населенню, побутового обслуговування, житлово-комунального господарства, торгівлі, громадського транспорту. Стимулювання економічного зростання та створення суспільних благ для місцевої громадськості передбачає виважене

¹⁶ Interregional partnership as a background for the sustainable development: European facet / I. Zabłodska, K. Sieriebriak, O. Kolomytseva et al. *European Journal of Sustainable Development*. 2019. Vol. 8. URL: <http://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/805/800>

формування стратегії та методів управління наявним інструментарієм території, враховуючи передумови для подальшої перспективи.

Проте у практичній діяльності наявні перешкоди: недоліки у роботі системи управління, фінансові обмеження або вичерпаність місцевих ресурсів, що потребує удосконалення, додаткових зовнішніх інвестицій, впровадження технологічної модернізації та інновацій. Тому на законодавчому рівні для забезпечення економічного зростання, ресурсної спроможності громади, підвищення рівня життя населення впроваджено заходи щодо адміністративної та фіскальної децентралізації, метою якої є оптимізація розподілу інструментів публічного управління та фінансових ресурсів.

Важливою складовою формування спроможної ТГ є економічний механізм її життєздатності та формування власного фінансового потенціалу, спрямованого на забезпечення самодостатності її існування. Визначальним критерієм економічної стабільності і зростання громади є наявність ресурсного забезпечення. Сьогодні наявність значних диспропорцій розвитку громад пов'язана з відсутністю коштів на її розвиток. Тому в організаційних передумовах розвитку економічного забезпечення території варто звернути увагу на планування і впровадження програм розвитку відповідно до наявних місцевих ресурсів, можливостей громади та обирати короткострокові терміни їх виконання для більш реальної реалізації.

Реформа децентралізації змінила розподіл повноважень між гілками влади на законодавчому рівні, тому розвиток та економічне зростання території є відповідальністю ОМС через нові можливості для самостійного фінансового забезпечення та формування місцевих бюджетів. Результативність фінансової політики держави забезпечують органи державної влади шляхом розподілу сфер управління та відповідальності. Органи місцевого самоврядування виступають головним суб'єктом фінансово-економічної політики територіальних громад. Суб'єкти економіки території та населення є потенціалом, який створює фінансовий ресурс території шляхом економічної діяльності та взаємодії. В

системі локальних фінансів основним інструментом здійснення функцій громади є місцевий бюджет.

Учасниками змін можливостей і умов соціально-економічного розвитку та фінансового управління території можуть бути всі зацікавлені сторони, які мають правомірний (законний) інтерес: місцевий бізнес, громадські утворення, міжнародні організації. З погляду забезпечення загальних надходжень певні суб'єкти мають різні позиції у фінансуванні місцевого розвитку, але їх наявність або відсутність може змінити економічну природу інтересів, на які вони спрямовані. Тому факт їх залучення до формування проєктів і програм розвитку місцевості є важливим елементом для майбутньої життєдіяльності громади.

Громада-населення-бізнес-структури є важливими суб'єктами забезпечення місцевого економічного розвитку та конкурентоспроможності території (рис. 1.2).

Рис.1.2 - Суб'єкти забезпечення місцевого економічного розвитку та конкурентоспроможності території

Місцевий економічний розвиток досяжний шляхом застосування організаційно-економічних заходів з боку апарату управління громадою: впровадження дій у напрямі створення іміджу громади – позиціонування

території^{17 18}; створення привабливих умов території для залучення інвестицій та зовнішніх ресурсів (нового бізнесу); підтримка діючого малого і середнього бізнесу¹⁹; мотивація до підприємництва і спрощені пільгові умови для його подальшого розвитку, покращення специфічної інфраструктури для бізнесу; підтримка розвитку трудових ресурсів, людського капіталу; забезпечення конкурентоспроможності територіальної громади.

Отже, стан економічного забезпечення територіальних громад, які входять до складу регіону, визначає ступінь його розвитку. Тому розвиток громад ґрунтується на пошуку, впровадженні ефективних моделей та механізмів планування організаційно-економічного забезпечення території для ефективності її подальшого зростання. При розробленні плану економічного розвитку потрібно врахувати інтереси всіх зацікавлених сторін територіальних громад – влади, бізнесу і населення, що позитивно вплине на фінансові результати у формуванні дохідної частини місцевого бюджету та загальний економічний ефект від їх діяльності. Економічна спроможність територіальних громад як суб'єкта соціальних та економічних відносин регіону є її основною конкурентною перевагою, яка забезпечує конкурентоспроможність в економічному просторі держави і підвищує рівень власного та регіонального розвитку, тому що є невід'ємною його частиною за законодавством України. Передусім варто детально розглянути особливості формування та функціонування складових економічного забезпечення, формування фінансових надходжень до місцевих бюджетів за періодами відповідно до нормативно-правових документів держави, визначити можливості та шляхи зміцнення економічного потенціалу територіальних громад, які є головним завданням місцевої влади і мають безпосередній вплив на економічне зростання громади, регіону та держави загалом.

¹⁷ Taecharungroj V., Muthuta M., Boonchaiyapruerk P. Sustainability as a place brand position: A resident-centric analysis of the ten towns in the vicinity of Bangkok. *Place Branding and Public Diplomacy*. 2019. Vol. 15. No. 4. P. 210–228.

¹⁸ Заблодська І. В., Серебряк К. І., Белоусова Л. І. Декартова система координат як інструмент позиціонування об'єднаних територіальних громад України. *Часопис економічних реформ*. 2020. № 4 (40). С. 30–37.

¹⁹ Conceptual foundations of evaluation and forecasting of innovative development of regions / K. Boiarynova, O. Popelo, S. Tulchynska et al. *Periodica Polytechnica Social and Management Sciences*. 2022. Vol. 30 (2). P. 164–174. DOI: <https://doi.org/10.3311/PPso.18530>

РОЗДІЛ 2

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД РЕГІОНУ

2.1 Конкуренстоспроможність регіону та територіальних громад: співвідношення понять

Проблема ефективності використання ресурсів та інвестиційної привабливості територіальних громад, якості управління та життя населення пов'язані з питанням конкурентоспроможності цих територіальних систем. В основі визначення сутності поняття «конкуренстоспроможність» закладено розуміння змісту та особливостей конкуренції. На думку провідних світових вчених конкуренція - це наявність на ринку більшої кількості покупців і продавців будь-якого конкретного продукту або ресурсу та свобода для покупців і продавців виступати на тих чи інших ринках або залишати їх.

Щодо поняття «конкуренстоспроможність», то М. Синюченко зазначає, що «це складна економічна категорія, яка може розглядатися на декількох рівнях: конкурентоспроможність товару; конкурентоспроможність товаровиробника; галузева конкурентоспроможність; конкурентоспроможність країн»²⁰.

О. Рибаківа розглядає конкурентоспроможність як комплексну категорію, переваги якої остаточно реалізуються через торгівлю. Вчена зазначає, що конкурентні переваги створюється на всіх ланках суспільного виробництва, у тому числі значною мірою за рахунок структурної перебудови та дієвої економічної політики²¹.

Інші науковці, досліджуючи конкурентоспроможність, стверджують, що це «властивість об'єкта, яка характеризується ступенем реального або потенційного

²⁰ Синюченко М.І. Конкуренстоспроможність національної економіки: дослідження ефективності факторів зростання. Бізнес Інформ. 2014. № 7. С. 14-17.

²¹ Рибаківа О.В. Конкуренція і конкурентоспроможність: економічна суть та фактори підвищення. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Економіка» 2019. №7. С. 34-45.

задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами на даному ринку»²².

Також поняття конкурентоспроможності тлумачиться як властивість об'єкта утримувати свої позиції в конкурентній боротьбі та конкурентні переваги як характеристики об'єкта, які створюють можливості брати участь у конкурентній боротьбі.

Незважаючи на різні підходи до визначення сутності конкурентоспроможності, більшість дослідників відзначають порівняльний і часовий (динамічний) характер цієї категорії. Порівняльний характер конкурентоспроможності дозволяє стверджувати, що ця характеристика не є явищем, притаманним конкретному об'єкту; вона не впливає з його внутрішньої природи, а проявляється тільки за умов проведення порівняльної оцінки конкретного аналізованого об'єкта з іншими. Її можна оцінити використовуючи порівняльні показники, а результатом цього порівняння вказують на рівень конкурентоспроможності аналізованого об'єкта. Часовий характер (динамічність) дозволяє оцінити конкурентоспроможність аналізованого об'єкта в окремий проміжок часу. Водночас, конкурентоспроможність складно досліджувати у довгостроковій перспективі незалежно від ефективності діяльності. Протидія інших суб'єктів господарювання, рішучість та активність їх конкурентних стратегій можуть привести до втрати досягнутої позиції та зниження рівня конкурентоспроможності.

Аналіз існуючих визначень поняття «конкурентоспроможність» дозволяє зробити наступні висновки. Сутність категорії «конкурентоспроможність» залежить від об'єкта конкурентних відносин (підприємства, ВЕД, території). Більшість визначень цього поняття базується на оцінці ресурсозабезпеченості досліджуваного об'єкта. Загалом, у наукових дослідженнях використовують наступну класифікацію конкурентоспроможності:

²² Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А. Ткачук, В. Толкованов, С. Марковський [та ін.]. К.: Легальний статус, 2011. С.22.

1. Територіально – географічна сфера (міжнародна, внутрішньо-національна, регіональна);
2. Рівень конкуруючих об'єктів (виду економічної діяльності, підприємства, товару);
3. Фіксація у часі (на визначену дату в минулому, поточна, прогнозна).

Проблема конкурентоспроможності територіальних систем найбільш активно досліджувалась на рівні регіонів та у різних територіальних вимірах. Так, І. Вахович та І. Камінська виділяють два основні підходи до визначення конкурентоспроможності регіону, відповідно до яких регіон розглядається як середовище, яке обумовлює конкурентоспроможність підприємств, що здійснюють свою діяльність у даному регіоні та як самостійний суб'єкт конкуренції²³.

Л. Коренюк стверджує, що «досягнення конкурентоспроможності для регіону як суб'єкта конкурентної боротьби передбачає підвищення ефективності його розвитку, оскільки конкурентоспроможність спрямована на зниження міжрегіональних диспропорцій та економічний розвиток»²⁴. Науковець розглядає конкурентоспроможність регіону з позиції здатності економіки регіону передбачати та успішно пристосовуватися до зовнішніх і внутрішніх викликів, через створення нових економічних можливостей шляхом використання стійких конкурентних переваг регіону; можливість регіону перевершити інші регіони за окремими соціально-економічними показниками.

Досліджуючи регіон як основну просторову одиницю, що конкурує з метою приваблення інвестицій на регіональному рівні, науковець стверджує, що для збереження досягнутого рівня економічного розвитку та високих показників конкурентоспроможності, регіону необхідно швидко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, зокрема зростаючу продуктивність праці, створення

²³ Вахович І. М., Камінська І. М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізми забезпечення. Луцький нац. техн. ун-т. Луцьк, 2018. 298с.

²⁴ Коренюк Л. В. Фінансові чинники конкурентоспроможності регіону у контексті децентралізації. Вісник Приазовського державного технічного університету. 2018. №35. С. 132.

сприятливого інвестиційного середовища, швидке сприйняття нових технологій та електронної комерції²⁵.

В. Овчарук, О. Маслак, К. Дорошкевич, досліджуючи конкурентоспроможність регіону, виокремлюють такі важливі моменти²⁶:

– при оцінюванні конкурентоспроможності регіону необхідно враховувати рівень державного фінансування розвитку економіки регіону, який прямо впливає на оцінку його конкурентоспроможності, оскільки існує регіональна конкуренція за отримання субвенцій, кредитів, державних замовлень для підприємств, залучення інвестицій;

– значно підвищує конкурентоспроможність регіону правильне спрямування державних коштів, зокрема на розвиток конкурентоспроможних підприємств регіону чи видів економічної діяльності;

– конкурентоспроможність регіону включає в себе суперництво між політичною, законодавчою, екологічною та соціально-економічними підсистемами;

– в процесі дослідження регіону необхідно не лише визначити його місце по відношенню до інших регіонів (на внутрішньому і зовнішньому ринках), а й загальний рівень розвитку;

– конкурентоспроможність регіону перебуває у залежності від факторів внутрішнього середовища та дії різноманітних чинників (зовнішніх і внутрішніх).

Слід зазначити, що передумови для регіональної конкурентоспроможності створюються на національному рівні. Для набуття стійкості регіонального розвитку необхідні сприятливі умови, такі як макроекономічне середовище, що стимулює зростання, створення робочих місць і стабільність, а також податкова та правова системи, що сприяють розвитку бізнесу та створенню робочих місць²⁷.

Безумовно, кожний регіон має свої особливості та свої конкурентні переваги, що виділяють його з-поміж інших регіонів, але для їх реалізації

²⁵ Коренюк Л. В. Фінансові чинники конкурентоспроможності регіону у контексті децентралізації. Вісник Приазовського державного технічного університету. 2018. №35. С. 132.

²⁶ Овчарук В.В., Маслак О.О., Дорошкевич К.О. Конкурентоспроможність регіону в умовах кластеризації національної економіки сутність та перспективи розвитку. Економічний простір. 2014. № 85. С. 72-81.

²⁷ Шкільняк М., Мельник А., Монастирський Г., Васіна А., Дудкіна О. Удосконалення механізмів публічного управління та адміністрування. Вісник економіки. 2021. № 2. С. 193-199.

необхідна цілеспрямована діяльність не тільки суб'єктів господарювання, а й центральних та регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування.

Саме тому на передній план виходять нові вимоги, пов'язані з організаційно-правовими можливостями регіонів. Враховуючи це, до інституціональних факторів, що впливають на розвиток конкурентних переваг регіональних економічних систем, Т. Ігнатова відносить наступні²⁸:

- розроблену інноваційну стратегію (або програму соціально-економічного розвитку регіону, міста зі SWOT-аналізом, сценаріями розвитку, в тому числі інноваційними, програмними заходами і механізмом реалізації);

- пріоритетні регіональні проекти національного та міжнародного рівнів;

- розвинену інфраструктуру ринку;

- розвиток інновацій та підприємництва;

- вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, що сприяє інноваційному розвитку регіону та стійкому формуванню, розвитку і реалізації його конкурентних переваг.

Отже, найбільш поширеною серед науковців є думка, що конкурентоспроможність регіону є насамперед відображенням продуктивності використання його ресурсів.

Виходячи з вищевикладеного, поняття «конкурентоспроможність територіальної громади» не можна трактувати однозначно, адже рівень розвитку територіальної громади залежить від низки чинників: від рівня економічної активності суб'єктів господарювання, ресурсного потенціалу, соціального капіталу. Територіальні громади не конкурують з підприємствами за товари чи послуги, вони конкурують між собою. Предметом конкуренції є ресурси (фінансові, інвестиційні, трудові та інші), продукція та послуги, що виробляється на території громад чи надаються певною громадою.

²⁸ Ігнатова Т. Інституційне середовище в розвитку конкурентоспроможності регіональної економіки. URL: <https://econom.nsc.ru/conf08/info/doklad/ignat2.doc>

Конкурентоспроможність територіальної громади полягає в отриманні максимально вигідного ефекту від реалізації наявних та потенційних конкурентних переваг.

Окремо варто наголосити на різниці між поняттями конкурентоспроможність територіальних громад та їх спроможністю. Останнє поняття є чітко визначеним, спроможність територіальної громади – це здатність новоствореної громади самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, враховуючи кадрові ресурси, фінансове забезпечення та розвиток інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці²⁹.

Цей підхід базується на функціональному підході до оцінки ресурсів громади. Натомість конкурентоспроможність територіальних громад – це порівняльна характеристика їх здатності конкурувати та досягати визначених конкурентних цілей, а ресурси розглядаються двояко і як об'єкт конкуренції, і як конкурентні переваги громади, які детермінують їх конкурентні позиції. Таким чином, категорії «спроможність територіальних громад» і «конкурентоспроможність територіальних громад» вирізняються цільовими пріоритетами їх розвитку.

Вітчизняні вчені трактують поняття «конкурентоспроможність територіальних громад» акцентуючи увагу на різних аспектах їх розвитку. Так, Б. Андрушків, Н. Кирич, М. Латинін, О. Погайдак та С. Співак, розглядають конкурентоспроможність добровільних об'єднань територіальних громад як багатогранну категорію, що «відбиває сукупність порівняльних переваг у різних сферах (економічній, технологічній, інноваційно-інвестиційної, ресурсній), поєднання яких формує стійкі позиції на певному ринку чи в певних сферах у відповідний період часу. Конкурентоспроможність громади формується завдяки

²⁹ Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015р. № 214. Законодавство України: URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF/para10#n10>

ефективному використанню виробничого, фінансового, науково-технічного, інноваційно-інвестиційного, майнового, кадрового потенціалу»³⁰.

А. Ткачук, В. Толкованов та С. Марковський стверджують, що «конкурентоспроможність добровільних об'єднань територіальних громад є багатогранною категорією, в якій відбивається сукупність порівняльних переваг у різних сферах (технологічній, інноваційній, економічній, інвестиційній, ресурсній), поєднання яких дозволяє посісти стійкі позиції на певному ринку чи в певних сферах у відповідний період часу»³¹.

Ресурсний підхід до трактування поняття «конкурентоспроможність територіальних громад» поділяють також І. Вахович та І. Камінська. Вчені зазначають, що конкурентоспроможність територіальної громади формується за рахунок ефективного використання та управління фінансовим, виробничим, науково-технічним, майновим, інноваційно-інвестиційним, кадровим потенціалом³².

Конкуренція територіальних громад за ресурси загострюється за умов недостатності власних ресурсів для розвитку. Так, потреба фінансової підтримки територіальних громад зумовлює необхідність залучення додаткових фінансових ресурсів, зокрема дотацій, що ускладнює вирішення проблем забезпечення міських мешканців соціальними послугами, необхідною інфраструктурою і є свідченням низького рівня їх конкурентоспроможності.

І. Чикаренко розглядає поняття «конкурентоспроможність об'єднаної територіальної громади» як здатність відповідної території з її природними ресурсами й розташованим на ній виробничо-господарським комплексом і людським капіталом за допомогою системи управління створювати, підтримувати та нарощувати інноваційний потенціал розвитку, чим забезпечувати успішність у соціально-економічному змаганні з аналогічними утвореннями, відповідати

³⁰ Андрушків Б.М., Кирич Н.Б., Латинін М.А., Погайдак О.Б., Співак С.М. Особливості формування добровільних конкурентоспроможних об'єднань територіальних громад в умовах децентралізації: проблеми та перспективи моделювання процесу. Теорія та практика державного управління. 2017. № 2(57). С. 1-8.

³¹ Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А. Ткачук, В.Толкованов, С. Марковський [та ін.]. К.: Легальний статус, 2011. 252 с.

³² Вахович І. М., Камінська І. М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізми забезпечення. Луцький нац. техн. ун-т. Луцьк, 2018. 298с.

передовим стандартам рівня якості життя для членів громади, забезпечувати привабливість громади для проживання, ведення бізнесу та інвестування³³.

Деякі науковці роблять наголос на конкурентному позиціюванні територіальних громад у трактуванні сутності конкурентоспроможності територіальних громад. Вчені стверджують, що в найширшому сенсі конкурентоспроможність територіальної громади можна визначити як здатність до досягнення власних цілей в умовах протидії конкурентів. Саме конкурентоспроможність є одним з основних критеріїв оцінки ефективної діяльності та розвитку територіальних громад. Цей підхід при визначенні сутності досліджуваного поняття передбачає встановлення ступеню відмінності положення територіальної громади на ринку (локальному, регіональному, світовому) від положення конкурентів, яка визначається його здатністю вести в конкурентну боротьбу.

Конкурентоспроможність територіальної громади Мельник А.Ф. пропонує розглядати як³⁴:

– конкурентоспроможність самої територіальної громади – здатність її економічної системи забезпечити соціально-економічну оптимальність при якомога меншому залученні зовнішніх ресурсів (зокрема ресурсів державного бюджету), бути стійкою до економічних і соціальних кризових явищ, досягати цілей на основі конкурентних переваг, забезпечувати економічну безпеку. Іншими словами, ознаками такої територіальні громади є: конкурентні переваги, самодостатність, економічна безпека;

– конкурентоспроможність територіальної громади в регіоні – здатність бути першою у певних аспектах господарської діяльності, досягати власних цілей і ефективно використовувати власний потенціал;

³³ Чикаренко І.А. Принципи формування системи забезпечення конкурентоспроможності муніципального утворення. Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 3. С. 89-98.

³⁴ Мельник А.Ф. Підвищення конкурентоспроможності територіальних громад в умовах реалізації нової регіональної політики України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. № 1. С. 21-36.

– конкурентоспроможність територіальної громади на національному та зовнішньому ринках – здатність за певним видом діяльності займати певну нішу на ринку і бути у цій ніші на найвищих конкурентних позиціях.

Таким чином, на основі вищевикладеного, варто зазначити, що конкурентоспроможність територіальної громади – це її здатність конкурувати з іншими громадами за зовнішні ресурси (фінансові, інвестиційні, виробничі, трудові, соціальні, інноваційні) та якість послуг (адміністративних, соціальних та інших), які надаються як внутрішнім, так і зовнішнім споживачам. Такий підхід, з одного боку, зорієнтований на підвищення рівня ресурсозабезпеченості соціально-економічного розвитку громад, а з іншого - на покращення якості життя її мешканців.

2.2 Чинники конкурентоспроможності територіальних громад

А.Ф. Мельник визначає чинники конкурентоспроможності територіальних громад, поділяючи їх на стимулюючі та обмежуючі фактори підвищення їх конкурентоспроможності. До переліку обмежуючих чинників вчена відносить³⁵: недостатньо якісні умови виробництва та життєдіяльності; нерозвинутість або погіршення соціально-культурної сфери; відсутність якісних транспортних комунікацій між окремими населеними пунктами; екологічні проблеми звуження диверсифікованості або моноорієнтація виробництва; вузька спрямованість прямих іноземних інвестицій, вкладення коштів у сфери з швидким оборотом капіталу; низький рівень конкурентоспроможності виробництв, розміщених на території об'єднаних територіальних громад; низька кваліфікація персоналу; незадовільний склад трудових ресурсів, ускладнення демографічної ситуації.

Стимулюючі чинники сприяють нарощенню конкурентних переваг територіальних громад, а стримуючі - вказують на необхідність вирішення низки проблем, як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Якщо корупція і політична нестабільність - це проблеми національного рівня, то якість

³⁵ Мельник А.Ф. Підвищення конкурентоспроможності територіальних громад в умовах реалізації нової регіональної політики України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. № 1. С. 21-36.

соціального капіталу громади – це результат співпраці між органами самоврядування, членами громади та суб'єктами господарювання.

На конкурентоспроможність територіальних громад значний вплив мають низка чинників (рис. 2.1). Звичайно, це далеко не повний перелік чинників, що характеризують конкурентоспроможність територіальних громад, проте вони створюють передумови успіху у територіальних громад у конкурентній боротьбі на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

Територіальні громади конкурують:

- за економічні ресурси (як бюджетні, так і інвестиційні);
- за людський капітал (як у вигляді висококваліфікованих фахівців, які працюватимуть та сплачуватимуть податки до місцевих бюджетів, так і звичайних мешканців, які проживатимуть на території громади та розвиватимуть її);
- за клієнта, якому в межах громади надається певний вид послуг (адміністративних, освітніх, медичних, туристичних та інших).

Крім того, конкурентоспроможність територіальних громад залежить від розвитку місцевих підприємств, бо саме об'єднані територіальні громади отримують податки від їх діяльності. До того ж закріплення за місцевими бюджетами частини коштів, що надходять від прибутку новостворених юридичних осіб відіграє вагомий роль³⁶. Наявність ефективно функціонуючих підприємств на території громади покращить її фінансові можливості та забезпечить фінансову стабільність громади. Конкурентоспроможність підприємств, які здійснюють свою діяльність на території певної громади залежить від багатьох факторів зовнішнього середовища. Насамперед негативно впливає на конкурентоспроможність територіальних громад ускладненість виходу малих товаровиробників на великі ринки.

³⁶ Толмачов О.В. Формування конкурентоспроможних територіальних громад. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету Серія: економічні науки. 2016. №2(31). С. 129-134.

Рис. 2.1 - Чинники конкурентоспроможності територіальних громад

2.3 Характеристика інструментів підвищення конкурентоспроможності територіальних громад

Потенційним джерелом підвищення конкурентоспроможності територіальних громад окрім ресурсів є сукупність інструментів, які забезпечать ефективне використання їх конкурентних переваг. Доцільним є виділення чотирьох груп інструментів, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності територіальної громади:

1) Фінансово-інвестиційні:

Цільові програми та інвестиційні проєкти;

Проєкти регіонального розвитку в рамках Комплексних програм регіонального розвитку;

Проєкти ДФРР;

Проєкти секторальної підтримки регіонального розвитку;

Проєкти співробітництва територіальних громад;

Проєкти в рамках конкурсу «Бюджет участі як інструмент розвитку громади».

2) Маркетингові інструменти:

Створення та модернізація ВЕБ-сайтів громад;

Програми створення та підвищення іміджу громад (PR програми);

Рейтингування громад регіонів за показниками соціально-економічного розвитку;

Проведення культурно-мистецьких, національно-патріотичних та спортивно-масових заходів.

3) Інструменти підвищення якості людського та соціального потенціалу:

Проведення тренінгів для мешканців громад (перша медична допомога, дії при надзвичайних ситуаціях);

Організація тренінгів та реалізація програм з підвищення кваліфікації;

Відкриття Центрів позашкільного навчання;

Створення молодіжних рад громад;

Участь в освітніх програмах обміну;

Створення соціальних карт громад;

Розвиток мережі центрів підтримки бізнесу та розвитку підприємництва.

4) Інструменти формування середовища життєдіяльності територіальних громад:

Реалізація проєктів будівництва інфраструктурних об'єктів;

Розробка та оновлення містобудівної і землевпорядної документації (комплексні плани просторового розвитку території територіальної громади, генеральні плани населених пунктів);

Створення програм охорони навколишнього середовища.

Наведений інструментарій сприятиме підвищенню конкурентоспроможності територіальних громад лише за умов системності їх застосування, оскільки дія окремого інструменту має короткостроковий ефект. Наприклад, проведення рекламних заходів без наявності стратегії розвитку громади та системного підходу призведе лише до тимчасової зацікавленості інвесторів чи потенційних мешканців. В той же час, систематизація, групування та системне та взаємоузгоджене використання зазначених інструментів дозволить отримати стратегічний (довгостроковий) ефект та посилити конкурентну перевагу певної територіальної громади.

Доцільно зауважити, що підвищення конкурентоспроможності є динамічним процесом, який відбуватиметься не тільки за умов використання наявних конкурентних переваг певної територіальної громади, але й шляхом формування нових, наприклад, внаслідок створення креативних просторів, диверсифікації видів економічної діяльності.

Особливого значення в сучасних умовах набувають маркетингові інструменти (інструменти територіального маркетингу), які здебільшого спрямовані на залучення інвесторів та підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад.

Суперництво міст, регіонів і країн за ресурси перетворює їх із географічних одиниць у повноцінні товари, що мають свою цінність, властивості, вартість. Тому в територій сформувалася потреба мати відмінну ідентичність та

використовувати її як конкурентну перевагу. Вдалих брендінг допомагає продемонструвати переваги територіальної громади, дозволяє вдало конкурувати за інвестиції, фахівців, економічні, культурні, туристичні потоки й спрацьовує на покращення іміджу міста (села) загалом. Основою територіального маркетингу в умовах ТГ є планомірне і системне вивчення стану і тенденцій розвитку територій з метою прийняття раціональних рішень. При цьому окремі цілі та стратегії повинні спиратися на вивчення різних точок зору.

Територіальний маркетинг передбачає здійснення наступних кроків³⁷:

- провести аналіз заходів, що пропонуються різними установами, об'єднаннями та особами, вивчити зарубіжний досвід вирішення соціально-економічних проблем на рівні території ОТГ (ревізія маркетингу);
- виявити потреби і можливості в розвитку соціально-економічних процесів (розробка маркетингу);
- визначити терміни і черговість проведення заходів відповідно до наявних ресурсів (розробка проекту маркетингу);
- з урахуванням наявних пріоритетів сформулювати довгострокову і поточну концепцію маркетингу ОТГ.

Основними групами цільової аудиторії в територіальному маркетингу:

- інвестори - шукачі можливостей;
- підприємці - шукачі робочої сили та нових бізнес-ніш;
- партнери - шукачі взаємовигідної співпраці;
- місцеві жителі - шукачі кращого життя;
- туристи - шукачі нових вражень.

Сайти ТГ, які є основним інформаційним джерелом територіальної громади дають можливість створити свій власний інформаційний простір і забезпечити позитивну туристичну та ділову ідентифікацію міста/регіону (села). Однак, наразі образ міста/регіону (села) формується виключно для українського споживача,

³⁷ Кльоба С.М. Оцінка способів та інструментів у підвищенні конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад Львівської області. Стратегія економічного розвитку України. 2019. Вип. 44. С.81-90.

тому що лише обмежена кількість сайтів ТГ мають переклад контенту іноземними мовами³⁸.

Ефективним маркетинговим інструментом підвищення конкурентоспроможності територіальних громад є рейтингування, яке сприятиме розвитку конкуренції між ними шляхом порівняння результатів господарювання та результативності використання їх ресурсів. Сьогодні здійснюється рейтингування спроможних територіальних громад за рівнем їх фінансової забезпеченості для виконання тих завдань і повноважень, якими вони наділені.

Прогресивним кроком у інформативному забезпеченні громадськості та інших стейкхолдерів є створення інтерактивних карт та інших інформативних онлайн платформ. Прикладом можуть слугувати веб-портал бюджету для громадян (Open Budget), податкова карта України.

Проведений аналіз засвідчив наявність тенденції до значної диференціації у ресурсному забезпеченні громад в т.ч. фінансового потенціалу територій, що ускладнює завдання забезпечення громадян належним рівнем публічних послуг незалежно від місця їхнього проживання.

Інструменти впливу на підвищення якості людського потенціалу насамперед спрямовані на забезпечення рівного доступу до освітніх послуг всім мешканцям області (ТГ). Для прикладу, на сьогодні у Івано-Франківській області важливим завданням для освітньої сфери є посилення уваги до розвитку закладів професійної освіти, особливо в частині створення навчально-практичних центрів, оснащенні сучасним обладнанням та технікою в пріоритетних для області галузях, що сприятиме популяризації професійної освіти серед дітей, молоді, дорослого населення, формування нового іміджу професійних кваліфікацій, їх переваг при побудові кар'єри та професійного зростання особистості.

Для забезпечення належного рівня громадської безпеки залишається ряд завдань та проблемних питань, що потребують вирішення у сфері реформування галузі охорони здоров'я. Основними проблемами розвитку сфери охорони здоров'я є: низький рівень оснащення сучасним функціонально-діагностичним та

³⁸ Маркетингова стратегія міста. URL: https://www.rada-poltava.gov.ua/files/market_strategy_1020.pdf.

фізіотерапевтичним обладнанням; неукомплектованість штатних лікарських посад лікарями та середнім медичним персоналом, особливо у сільській місцевості внаслідок активізації трудової міграції. З метою покращення результатів роботи системи охорони здоров'я та поліпшення якості надання послуг закладами охорони здоров'я усіх рівнів необхідно змінити механізми фінансування та оптимізувати систему управління.

Актуальним інструментом підвищення якості людського та соціального потенціалу територіальних громад стало створення соціальних карт, які представляють собою інформаційну панель з основними статистичними даними щодо захисту дитини і надання соціальних послуг населенню громад.

Сталий соціально-економічний розвиток територіальної громади та зростання добробуту її населення неможливі без вирішення питань безпеки життєдіяльності людини, її захисту від різних надзвичайних ситуацій, пожеж та небезпечних подій. У ході реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні значущі для безпеки населення повноваження передано на найближчий до громадян базовий рівень влади – в територіальні громади. Саме на рівні міських, селищних та сільських громад організуються та реалізуються основні заходи захисту населення і територій. Тому кожна громада з перших днів свого існування має навчитися ґрунтовно планувати та організувати свою безпеку, захист населення і територій від ймовірних надзвичайних ситуацій.

Інструменти впливу на середовище життєдіяльності ТГ сприяють покращенню рівня життя мешканців громад. Для досягнення даної мети необхідно розробляти Проекти (Стратегії розвитку) ТГ.

Про конкурентоспроможність територіальної громади свідчить її інвестиційний потенціал. Підготовка інвестиційних продуктів – інвестиційно-привабливих пропозицій, які можуть привернути увагу потенційних інвесторів, слугуватиме важливим інструментом їх залучення. З метою нарощення інвестиційного потенціалу територіальних громад доцільним є також проведення ділових заходів міжнародного рівня за участі представників великого бізнесу.

Необхідно заохочувати міжнародних інвесторів створювати нові бізнес-продукти, причетні до історії міста, розвивати освітні послуги для забезпечення бізнесу необхідним кваліфікованим персоналом і підвищення загального рівня культури ведення бізнесу.

Для покращення взаємодії громад з бізнесом сьогодні залучається низка нових проєктів. Загалом, проєктний менеджмент – це новий напрям діяльності для ТГ. Інвестиційні проєкти як засіб залучення інвестицій для забезпечення стандартів комфортного проживання мешканців громади, створення сприятливих умов для розвитку промислового виробництва, малого та середнього бізнесу, збільшення надходжень до бюджету, участь у міжнародних грантових пропозиціях, забезпечення інформаційної та комунікаційної діяльності на території громади та спосіб реалізація політики у сфері співробітництва населених пунктів громади з іноземними містами-партнерами, міжнародними організаціями, іноземними суб'єктами господарювання.

Переходячи до фінансових інструментів, варто попередньо визначитись з типами фінансування інвестиційних проєктів, оскільки кожен із них має свою специфіку і частково обмежений напрям використання фондів фінансових коштів.

Відзначимо, що основними видами інвестування ТГ є³⁹:

- державні інвестиції, які здійснюється органами державної влади за рахунок коштів Державного бюджету, позичкових коштів, а також державними підприємствами та установами;

- місцеві інвестиції, тобто капітальні інвестиції місцевих бюджетів, які здійснюються органами місцевого самоврядування, а також позичкові кошти та кошти комунальних підприємств та установ;

- публічне інвестування, яке охоплює державні та місцеві інвестиції, що формуються з пріоритетом на максимальне висвітлення інформації у ЗМІ про факт інвестування;

³⁹ Державні інвестиції для місцевого економічного розвитку в об'єднаних територіальних громадах. URL: http://lgdc.org.ua/sites/default/files/library/krugli_stoly_v_otg_po_mer_osnovna.pdf

- приватне інвестування, яке здійснюється громадянами, недержавними підприємствами, асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами;

- державна підтримка для реалізації інвестиційних проектів, яка на відміну від прямих інвестицій може відобразитися у формальних та нормативних заходах державних органів, спрямованих на висвітлення позитивних сторін від реалізації інвестицій, формування списків та переліків потенційно потужних проектів, що оприлюднюються на Інтернет-представництвах державних органів та пропонуються для ознайомлення потенційним інвесторам;

- іноземне інвестування, яке здійснюється іноземними державами, юридичними особами та громадянами іноземних держав;

- спільне інвестування, яке здійснюється юридичними особами та громадянами України, юридичними особами та громадянами іноземних держав і є комбінацією вищенаведених способів вкладання коштів в ТГ.

Підсумовуючи аналіз фінансово-інвестиційних інструментів підвищення конкурентоспроможності територіальних громад відмітимо суттєве зростання джерел наповнення місцевих бюджетів за участю державних коштів, що сприятиме нарощенню фінансових ресурсів громад, вирішенню нагальних соціальних та економічних проблем їх розвитку.

Загалом, підвищення конкурентоспроможності територіальних громад відбуватиметься як за умов активної державної підтримки, так і шляхом реалізації потенціалу децентралізації, спрямованої на ефективне використання власних ресурсів громад та системне вирішення проблем їх життєдіяльності. Забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад вимагає імплементації сучасних управлінських механізмів та інструментів менеджменту, спрямованих на нарощення потенціалу розвитку громад, формування нових центрів концентрації ресурсів.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД РЕГІОНУ

3.1 Стратегічні пріоритети та механізми забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад

Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів та громад поряд з формуванням згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах та розбудовою ефективного багаторівневого врядування, визначено як стратегічні цілі державної регіональної політики України до 2027 р. Їх реалізації сприяє децентралізація влади, що відбувається в Україні з 2014 року і яка є закономірним процесом переходу України до ліберальних умов функціонування не лише в економічному середовищі, а й в соціально-політичному. Процеси децентралізації полягають у перерозподілі відповідальності, повноважень і фінансових потоків з державного на місцевий (базовий) рівень адміністративно-територіального устрою країни.

При формуванні рішення про визначення стратегічних пріоритетів забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад насамперед необхідно визначити:

- мету управління територіальною громадою – що для регіону є створеною цінністю (вхідний потік грошових коштів, зростання клієнтської бази, збільшення числа інновацій);

- виявити перелік чинників, які впливають на соціально-економічний потенціал громади та забезпечать ефективність управління;

- визначити відповідального за розробку організаційної складової, на якого будуть покладені основні завдання з впровадження стратегії регіону за допомогою механізмів забезпечення регіональної конкурентоспроможності.

У цьому контексті варто зазначити, що система планування розвитку територіальних громад має забезпечувати: системність та адекватність усіх

управлінських процесів щодо забезпечення сталого розвитку територіальних громад, спрямованого на ефективне використання ресурсного потенціалу територій; оптимізацію структури їх економіки; зменшення диспропорцій у рівні соціально - економічного розвитку громад; стимулювання конкурентних переваг територій. Крім того, стратегічне планування на рівні територіальних громад має не тільки визначати майбутнє громади, а й передбачити комплексне розв'язання завдань та заходів за умов забезпечення балансу інвестиційних (т. з. «твердих») та неінвестиційних (т. з. «м'яких») завдань місцевого розвитку.

Необхідною умовою визначення стратегічних пріоритетів розвитку громади є врахування зовнішніх чинників її розвитку, серед яких державна економічна, соціальна, екологічна і регіональна політика, умови зовнішньоекономічної діяльності. Важливу роль відіграватиме подальший курс держави на впровадження реформи децентралізації, якою передбачено передачу значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування.

Обираючи стратегічний пріоритет розвитку територіальної громади регіону шляхом «підтягування слабких сторін», зазвичай застосовуються механізми державної підтримки. Розглянемо детально механізми підвищення конкурентоспроможності територіальних громад за рахунок державного впливу:

- «стимулюючий» (з переважанням ринкових інструментів і створенням сприятливого середовища для розвитку екологічно чистих виробництв та інших видів діяльності в екосфері);

- «жорсткий» (з використанням адміністративних і фінансово-економічних інструментів, наприклад, за допомогою жорсткої податкової політики розвитку екологічно небезпечних галузей);

- «м'який» (з встановленням, наприклад, ліберальних обмежувальних екологічних рамок, які частково впливають на темпи і масштаби екологічного розвитку).

Відзначимо, що для визначення стратегічних пріоритетів розвитку територіальних громад в контексті підвищення їх конкурентоспроможності

необхідно насамперед провести якісний аудит ресурсів громади і передбачити плану заходів з реалізації пріоритетів. Такий підхід потребує впровадження діючих та інноваційних технологій та дієвих управлінських механізмів у функціональну діяльність органів місцевого самоврядування, що дозволить підвищити інституційну спроможність реформи децентралізації загалом. В сучасних умовах децентралізації місцеві органи влади одночасно забезпечують реалізацію державної регуляторної політики і власної регуляторної політики в рамках доступних для них інструментів регуляторного впливу^{40 41}.

До основних принципів функціонування територіальних громад слід віднести: партиципації, подолання патерналізму, дотримання балансу інтересів, інтегрованого розвитку, правової свідомості та громадянської культури.

Принцип партиципації передбачає співробітництво, доручення громади до вирішення важливих питань її розвитку. Прикладом інструменту партиципації може слугувати бюджет участі, є дуже важливими для розвитку і демократичного майбутнього громад. Цей інструмент сьогодні активно використовується територіальними громадами, зокрема в сфері покращення благоустрою, модернізації мережі закладів соціальної інфраструктури, створенні молодіжних та громадських просторів.

Принцип подолання патерналізму проявляється у не покладанні сподівань на те, що держава має вирішити всі проблеми громад, тобто фактично йдеться про "самореалізацію" територіальних громад.

Принцип дотримання балансу інтересів розглядаємо як основний принцип співпраці, взаємодії всіх суб'єктів територіальної громади, тобто узгодження інтересів бізнесу, влади і населення громади.

Дотичним до попереднього є принцип інтегрованого розвитку, який передбачає взаємоузгодженість різних політик, які реалізуються в громаді та діяльності стейкхолдерів цього процесу. Цей принцип має реалізовуватись при розробці стратегій розвитку територіальних громад.

⁴⁰ Шкільняк М., Мельник А., Монастирський Г., Васіна А., Дудкіна О. Удосконалення механізмів публічного управління та адміністрування. Вісник економіки. 2021. № 2. С. 193-199.

⁴¹ Шаров Ю.П. Реформа місцевого самоврядування: проблемні аспекти. Аспекти публічного управління. 2014. № 5-6. С. 81 – 87.

Принцип правової свідомості та громадянської культури є основою становлення громадянського суспільства і проголошує формування ціннісно-суспільних цінностей у населення громад та відповідальності щодо їх дотримання, в тому числі безумовно правових норм та суспільних цінностей.

На сьогоднішній день територіальні громади є відповідальними за розвиток місцевої інфраструктури (закладів освіти, охорони здоров'я первинного рівня, культури) та підприємництва, покращення благоустрою, соціального захисту, надання адміністративних послуг, планування розвитку громади та формування бюджету, залучення інвестицій, управління комунальним майном та земельними ресурсами. З огляду на це, інструментарій регулювання розвитку територіальних громад має спрямовуватись на використання наявних конкурентних переваг територіальних громад та вирішення проблемних аспектів їх розвитку, які перешкоджають підвищенню їх конкурентоспроможності. Йдеться про посилення сильних сторін у розвитку територіальних громад (їх переваг) і нівелювання впливу слабких сторін, зокрема, шляхом інвестування у вирішення найбільш складних та проблемних завдань соціально-економічного розвитку громад.

До найбільш актуальних напрямів підвищення конкурентоспроможності територіальних громад належить:

- 1) розвиток підприємництва та формування сприятливого інвестиційного клімату і підприємницького середовища;
- 2) людського потенціалу та формування збалансованого ринку праці;
- 3) покращення інфраструктурного забезпечення і, відповідно якості послуг, які нею надаються, а також підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування.

Розвиток підприємництва та формування сприятливого інвестиційного клімату і підприємницького середовища в територіальних громадах потребує удосконалення:

- структури місцевої економіки шляхом визначення й закріплення пріоритетних видів діяльності в стратегічних документах громад, що забезпечить концентрацію уваги на її конкурентних перевагах;

- практик підтримки підприємницьких структур громад для збільшення об'ємів конкурентоспроможної продукції, зниження енергомісткості та матеріальних витрат;
- інформаційно-консультаційної підтримки суб'єктів малого і середнього бізнесу, функціонуючого в громаді;
- створення повноцінної та ефективної інфраструктури для підтримки підприємництва;
- підготовки інвестиційних пропозицій громадою для пошуку потенційних інвесторів;
- розвиток нових організаційних форм підприємницької діяльності, в т.ч. індустріальних парків;
- практики розробки і реалізації інвестиційних проектів на засадах публічно-приватного партнерства;
- механізмів матеріального заохочення і підтримки місцевою владою підприємницьких структур щодо залучення об'єктів комунальної власності та необхідних земельних ресурсів;
- практики та засобів підтримки малих підприємств у розвитку виробничої кооперації з провідними бізнес-структурами регіонального рівня.

Стратегічно орієнтовані на сільське господарство територіальні громади потребують:

- розширення повноважень територіальних громад щодо контролю та використання земельних ресурсів;
- посилення ефективності та активізація інноваційно-інвестиційної діяльності з метою забезпечення ресурсо-ефективного і екологічно чистого виробництва (в першу чергу для формування експортної пропозиції);
- стимулювання міжгалузевої інтеграції агропромислового виробництва і наукових інституцій;
- створення переробних потужностей недалеко від сільськогосподарських площ для виробництва та продажу готової продукції;

- нарощення обсягів експорту органічної сільськогосподарської продукції.

Удосконалення людського потенціалу та формування збалансованого ринку праці потребує:

- збільшення мережі соціальної інфраструктури, поліпшення технічного стану закладів освіти, будинків культури;
- виявлення тенденцій кон'юнктури попиту на професії, потреби у кваліфікованих кадрах, розроблення планів кадрового забезпечення;
- забезпечення професійної орієнтації молоді на потреби місцевого ринку і розвиток пріоритетних видів підприємницької діяльності;
- покращення умов проживання молоді за рахунок місцевого бюджету, та підтримки іпотечного кредитування молоді;
- покращення фінансування соціальної сфери (лікарні, школи, дитячі садки, спортивні майданчики);
- налагодження партнерської взаємодії органів місцевого самоврядування і громадських організацій у питаннях просвітницької та освітньої діяльності;
- сприяння розвитку молодіжної інклюзії і креативної індустрії.

Для розвитку інфраструктури територіальних громад необхідно активно використовувати механізм реалізації проектів через Державний фонд регіонального розвитку, залучати громади до формування регіональних транспортно-логістичних кластерів, в тому числі і складського характеру та використовувати альтернативні економічно ефективні технології будівництва та утримання місцевих доріг та транспортної інфраструктури

Безумовно, що підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування залишається чи найважливішим напрямом реформування влади на місцях та чинником підвищення конкурентоспроможності громад. В цьому напрямі необхідно забезпечити планування територій та управління містобудуванням, що передбачає розробку Стратегій розвитку для всіх територіальних громад відповідно до визначеної методики та потреб громад та

розширити повноваження громад у сфері просторового планування територій в частині упорядкування державного архітектурно-будівельного контролю, усунення корупції, недопущення порушення норм забудови території населених пунктів, нераціональної забудови населених пунктів.

В умовах сьогоднішнього вирішення багатьох проблемних питань у розвитку громад потребує посилення співпраці кількох територіальних громад. Наявна практика засвідчує потребу удосконалення цього механізму. Потенційні механізми співпраці між територіальними громадами⁴²:

- 1) делегування виконання окремих завдань;
- 2) реалізація спільних проектів;
- 3) спільне фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій комунальної форми власності;
- 4) утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій;
- 5) утворення спільного органу управління.

Слід відзначити, що для забезпечення ефективності управління соціально-економічним розвитком громади має бути передбачена синхронізація дій місцевих органів влади, громадських організацій, бізнесу, а також моніторинг досягнутих результатів за участю громади, що є основою публічного управління та реалізації демократії та сприятиме підвищенню громадського авторитету органів місцевого самоврядування.

Переходячи до моніторингу варто відзначити, що періодичність перегляду ефективності використання механізмів підвищення конкурентоспроможності розвитку регіону повинно проводитись відповідно до бюджетного процесу в територіальних громадах, наприклад, щорічно, і у випадку неефективності, невідповідності чи необ'єктивності результатів, варто переглядати конкурентні переваги громади з метою відбору стратегічного пріоритету розвитку та конкурентної пріоритетної галузі, на яку варто зосереджувати особливу увагу. Підсумовуючи відмітимо, що активна позиція громади у визначенні стратегічних

⁴² Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014р. № 1508-VII. Законодавство України: URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

пріоритетів та чіткого визначення механізму посилення конкурентних переваг ОТГ, дозволить значно підвищити якість життя, а отже і привабливість території для потенційних мешканців. Таким чином, чітке бачення керівництвом громади стратегічних орієнтирів дозволяє розвивати громаду швидшими темпами, ніж відбувався розвиток до реформи.

3.2 Програми підвищення конкурентоспроможності територіальних громад регіону

Програми розвитку територіальних громад мають стати засобом реалізації затверджених (згідно вимог законодавства^{43 44}) стратегій розвитку територіальних громад. Така програма не може охоплювати більший період, ніж визначений у стратегії та менший, ніж поточні плани та бюджети розвитку. Відповідно програми підвищення конкурентоспроможності можуть розроблятися на короткострокову та середньострокову перспективу, тобто на період від 2 до 3 років. Такий період зорієнтований на виконання операційних завдань стратегій розвитку територіальних громад. На початковому етапі створення програми підвищення конкурентоспроможності територіальних громад доречно визначити мету та цілі, на реалізацію яких спрямований цей документ. До розробки такої програми необхідно долучити мешканців конкретної територіальної громади та проаналізувати діючі програми розвитку регіону в межах якого розташована територіальна громада, а також враховувати стратегічні та програмні документи інших громад, які можуть виступати партнерами у реалізації спільних проектів та громад-конкурентів. Відзначимо, що залучення громадськості необхідне для виявлення реальних та потенційних проблем розвитку територіальних громад.

Інструментарій залучення громадськості до діяльності територіальних громад:

загальні збори громадян;

громадська експертиза;

⁴³ Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 16.10.2012р. № 5463-VI. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

⁴⁴ Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 25.12.2015р. № 925-VIII. Законодавство України: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-vi>

аналіз звернень громадян; громадські приймальні;
 конкурс проектів та програм розвитку;
 місцевий референдум;
 громадські слухання, місцеві ініціативи;
 електронні петиції;
 особистий прийом;
 участь у комісіях, комітетах.

Цілі та мета програми обов'язково повинні базуватись на врахуванні зовнішніх передумов та внутрішнього потенціалу розвитку певної територіальної громади (3.1).

Рис.3.1 - Передумови підвищення конкурентоспроможності територіальних громад

Зовнішні передумови зумовлені політичною ситуацією в країні, законодавчим полем функціонування територіальних громад та готовністю держави підтримувати громади. Все це має бути враховане при визначенні цілей та завдань програми. Слід враховувати також стратегічні пріоритети Державної стратегії регіонального розвитку, що дозволить враховувати пріоритети, які будуть фінансуватись з Державного бюджету України в рамках підтримки розвитку територій та реалізовувати потенційні заходи конкурентоспроможності територіальних громад. Впровадження Програми повинно базуватись на ряді принципів:

1. Економічної доцільності, оскільки дотримання цього принципу дозволить підвищити ефективність реалізації її завдань.

2. Цільового використання коштів, що дозволить дотримуватись цілеспрямованого використання коштів.

3. Ефективності, що передбачає результативність реалізації заходів програми.

4. Плановості – забезпечення чіткості у дотриманні термінів та обсягів фінансування заходів, передбачених Програмою.

5. Паритетності – зорієнтованості заходів програми на посилення конкурентних переваг громади.

6. Інноваційної спрямованості – орієнтація Програми на впровадження інновацій у розвиток видів економічної діяльності та управління територіальною громадою.

При розробці програми має враховуватися ресурсний, демографічний, соціальний, інфраструктурний, туристичний та інші види потенціалу територіальної, що є основою підвищення конкурентоспроможності.

Серед пріоритетів Програми можуть бути:

- в соціальній сфері: створення умов по підвищенню рівня життя населення; створення умов для самореалізації населення; збереження та оновлення існуючої соціальної інфраструктури територіальних громад з метою сприяння креативному розвитку дошкільнят та школярів; сприяння забезпеченості шкіл сільської ради

педагогічними працівниками відповідної фахової підготовки; розвиток культурного та спортивного дозвілля, в тому числі шляхом створення мультифункціональних центрів дозвілля; створення умов для розвитку фізичної культури та спорту; підвищення зайнятості сільського населення;

- в сфері охорони здоров'я: збереження лікувально-профілактичних закладів територіальної громади, сприяння матеріальному забезпеченню цих закладів; вирішення питання кадрового забезпечення; стимулювати залучення коштів суб'єктів господарювання, приватних і комерційних структур для розвитку матеріально-технічної бази місцевих амбулаторій;

- в сфері сільського господарства: забезпечення рівноправного доступу сільськогосподарських товаровиробників, незалежно від форм господарювання, до державних та регіональних програм підтримки розвитку агропромислового комплексу та соціальної сфери, що фінансуються з Державного та місцевих бюджетів; зростання обсягів виробництва валової продукції сільського господарства; підвищення врожайності сільськогосподарських культур; підвищення рівня заробітної плати працівників сільського господарства;

- в сфері економічного розвитку: забезпечення повноти сплати орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності згідно з укладеними договорами оренди землі; удосконалення управління приватними майновими паями селян, шляхом передачі їх в оренду та концесію, корпоратизації, акціонування чи продажу через аукціони; забезпечення своєчасності і повноти сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до зведеного, державного та місцевих бюджетів; цільове, раціональне та економне витрачання бюджетних коштів; забезпечення охорони та раціонального використання земель.

Пріоритетними напрямками програми можуть бути також підвищення енергоефективності та розвиток альтернативної енергетики, покращення екологічної ситуації, розвиток туризму, розвиток міжнародного співробітництва. Слід також відзначити, що реалізація Програми поряд з місцевими, обласними та державними цільовими програми дозволить отримати кращі результати та синергетичний ефект.

Алгоритм розробки та реалізації програми підвищення конкурентоспроможності територіальної громади передбачає такі кроки.

Визначивши цілі та мету програми, варто перейти до наступних етапів розробки програми підвищення конкурентоспроможності ТГ в регіоні. Узгодженість цілей програми із затвердженою Стратегією розвитку ТГ дозволить зменшити додаткові витрати та оптимізувати шляхи наповнення та використання коштів громади. Після визначення цілей, та враховуючи необхідні ресурси, в Програмі описується потенціал (в розрізі конкретних напрямів: демографічний, економічний, ресурсний). Після визначення внутрішнього потенціалу та конкурентних переваг ТГ, доцільно зосередити увагу на джерелах фінансування проектів. На даному етапі не здійснюється визначення конкретних сум та термінів, а оцінюється лише потенційна можливість виконання проектів за рахунок внутрішніх та зовнішніх коштів. Це питання досить важливе, оскільки зосереджуватись на внутрішніх джерелах – це шлях до скорочення соціальних витрат, а отже і до зниження зацікавленості мешканців у даному варіанті розвитку, і як результат, враховуючи виборну систему в керівництві громади, населення обере іншого голову ТГ. В другу чергу, концентрація виключно на внутрішніх джерелах не дозволить ТГ реалізувати інфраструктурні проекти.

Зовнішніми джерелами фінансування проектів в рамках реалізації пріоритетів Програми ТГ можуть бути різноманітними⁴⁵: бюджетні; інвестиційні; кредитні; грантові.

Щодо інвестиційних джерел, то у світовій практиці вироблено багато механізмів розподілу витрат і ризиків впровадження проектів у сфері місцевого соціально-економічного розвитку між публічним і приватним сектором, зокрема, податкові стимули для приватного сектору, концесія, місцеві гарантії. Серед основних перешкод для залучення зовнішніх фінансових (інвестиційних) ресурсів вважають недостатність інформації про потенційні інвестиційні об'єкти в громаді (кадастр промислових земель, перелік наявних об'єктів нерухомості і т. п.);

⁴⁵ Буднікевич І.М., Гавриш І.І. Механізми та інструменти розвитку привабливостей об'єднаних територіальних громад (на прикладі ОТГ Буковини). Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2020. № 6 (262). С.13-19.

проблеми, обумовлені законодавством (наприклад, часті зміни в правових актах щодо функціонування ТГ); зтяжні бюрократичні процедури щодо відкриття і функціонування бізнесу; відсутність кваліфікованих фахівців, які відповідають за економічний розвиток (у т. ч., залучення інвестицій); неналагодженість комунікації з бізнес-спільнотою громади/регіону; недостатність/недоступність грантових програм^{46 47}.

Кредитні джерела фінансування місцевого розвитку мають багато потенційних переваг (можливість отримати значні за обсягами фінансові ресурси, які можна повертати поступово протягом тривалого терміну, прискорення розбудови місцевої інфраструктури), але й супроводжуються значними ризиками (можлива неуспішна реалізація проектів, збільшення боргового навантаження на місцевий бюджет та зменшення фінансування поточних видатків) та певними складнощами у підготовці документів (наприклад, у разі отримання кредиту від міжнародних фінансових організацій чи додаткових витрат на страхування проекту та його експертизу).

Грантова допомога може бути у формі як грошових коштів (безповоротні гранти), так і консалтингових послуг, обладнання, матеріалів, які надаються українським реципієнтам на безповоротній основі. За сферою інтересів донори поділяються на вузькоспеціалізовані (здійснюють підтримку в чітко визначених сферах діяльності, наприклад, Глобальний екологічний фонд) та універсальні (пріоритетами діяльності яких є різноманітні суспільні проблеми).

За територіальними межами дії, донори бувають національними та міжнародними. Хоча всіх цікавить міжнародна технічна допомога, не варто забувати й про вітчизняних грантодавців. Тим більше, що українські організації в рамках власних програм і великих проектів можуть здійснювати так зване субгрантування. Таким чином, працює, наприклад, Український фонд соціальних

⁴⁶ Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України. 2020. 531 с.

⁴⁷ Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. Львів, 2017. 120 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

інвестицій, який на конкурсній основі перерозподіляє кошти, отримані від іноземних фінансових організацій. У зв'язку із недостатністю фінансових ресурсів, особливо в невеликих ТГ, на нашу думку, варто створювати нові механізми залучення як внутрішніх, так і зовнішніх фінансових ресурсів.

У цьому контексті важливо залучати громадськість на добровільних засадах до окремих заходів. Так, встановивши на території ТГ кілька спеціальних контейнерів для пластику, скла, макулатури (розподілений збір сміття) та заохотивши населення громади до розподіленого викиду сміття, можна не лише зменшити проблему утилізації відходів в ТГ (що позитивно вплине на екологічну ситуацію), а й отримати додаткові фінансові ресурси для соціальних проектів (облаштування дитячих майданчиків, створення парків для сімейного відпочинку). Встановлення плакатів із соціальною рекламою заохотить громадськість та підтвердить соціальну спрямованість політики ТГ.

Визначившись із джерелами потенційного фінансування, керівництво ТГ може здійснювати подальший крок у напрямку розробки програми підвищення конкурентоспроможності, а саме – ідентифікувати пріоритетні напрями використання коштів. На даному етапі варто залучати громадськість вдруге, що дозволить вибрати найбільш адекватні та ефективні проекти, а також делегувати частину контролюючих функцій громаді.

Вибір оптимальних проектів підвищення конкурентоспроможності ТГ в рамках Програми варто проводити колегіально з представниками громади. На даному етапі здійснюється вибір оптимального кошторису по проектам, крім того, кожен проект має мати план робіт/надання послуг та чітко окреслені обсяги і терміни використання коштів, в том числі й бюджетних. Після вибору проекту переможця (включаючи проходження тендерних процедур), його представник підписує відповідний договір з ТГ на надання послуг/виконання робіт/продаж товарів. В обов'язковому порядку він має підписати витяг із Програми розвитку конкурентоспроможності ТГ, в рамках якої і був вибраний проект. Вибрані колегіально проекти в межах пріоритетних напрямів конкурентоспроможності включаються до Програми остаточно та описують кожен проект детально, з

врахуванням джерел наповнення коштами та строків виконання робіт. Програма в обов'язковому порядку має включати в себе перелік контрольних заходів, які здійснюватимуться ТГ для визначення стану виконання проектів. Найперше варто аналізувати об'єктивність кошторисів, оскільки саме в них можуть бути наявні зловживання та лобіювання інтересів. Наголосимо, що з року в рік обсяги неефективно використаних бюджетних коштів лише зростають, хоча тенденція встановлених фактів може дещо змінюватися. Порухення бюджетного законодавства за останні роки мають системний характер, особливо на місцевому рівні. Наявна диспропорція у дотриманні чинного бюджетного законодавства на місцевому рівні, що свідчить про потребу створення дієвого механізму бюджетного контролю та попередження бюджетних правопорушень в найближчій перспективі в Україні.

Таким чином, заходи контролю за бюджетом та використанням коштів є вкрай важливими, а ідентифікація цих заходів в Програмі дозволить виявляти помилки та порушення керівництва ТГ і реалізовувати санкції до них. Функціонування систем контролю за виконанням Програми передбачає наявність трьох елементів – самоконтролю, моніторингу наповнення та використання фінансових фондів, аудит досягнення цілей. Види контролю повинні бути прописані до кожного проекту в рамках Програми, а переможці проектів повинні підписати витяги, в яких підтверджують згоду на здійснення зазначених видів контролю. В обов'язковому порядку, програма має включати очікувані результати, які впливають із визначених в ній проектів та підвищувати конкурентоспроможність ТГ.

Отже, розроблення Програми підвищення конкурентоспроможності ТГ без здійснення конкретних заходів, спрямованих на дотримання контролю може призвести до неефективного використання бюджетних коштів і, як результат, до застосування контролюючими органами відповідних санкцій. Для уникнення санкцій, ТГ варто зосередити увагу на виконанні рекомендацій, виявлених під час контрольних заходів. До таких заходів варто віднести такі види контролів: самоконтроль, державний фінансовий контроль, громадський контроль. З точки

зору громадськості, є чотири рівні громадської участі (інформування, консультування, діалог, партнерство), що відрізняються глибиною залучення громадськості до процесу прийняття рішень, в тому числі і що стосуються контролю за використанням коштів.

Щодо строків, то процес формування та виконання Програми в обов'язковому порядку повинен бути вбудований в бюджетний процес, що дозволить сформувати бюджет ТГ з врахуванням проектів, що включені до програми та фінансуються з бюджетних коштів.

Отже, реалізація Програми підвищення конкурентоспроможності ТГ потребує удосконалення інформаційного забезпечення моніторингу розвитку територіальних громад, що одночасно сприятиме підвищенню привабливості громади для потенційних мешканців, бізнесу та інвесторів.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота спрямована на розв'язання важливого наукового завдання – узагальнення теоретичних засад і розробку пропозицій з удосконалення забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад регіону. Виконане дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. На основі узагальнення теоретичних підходів окреслено сутність поняття «територіальна громада», яка є первинним елементом системи місцевого самоврядування, під яким розуміється добровільне, законодавчо регламентоване об'єднання мешканців декількох розрізнених сіл, селищ чи міст в межах однієї області в одне адміністративно-територіальне утворення кероване органами місцевого самоврядування, що формує власний бюджет, володіє та використовує свій ресурсний потенціал для здійснення господарської діяльності на засадах спільності інтересів всіх її суб'єктів, розвинутих соціальних зв'язків та взаємодій з метою досягнення економічного та соціального добробуту мешканців громади. Запропоноване визначення, спрямоване на людиноцентричний підхід до визначення стратегічних цілей розвитку територіальних громад.

Розглянуто теоретичні основи щодо засад формування територіальної громади, які являють собою узагальнення сукупності ознак територіальних громад за різними науковими підходами до визначення її сутності (територіальна, інтеграційна, політична, соціально-психологічна, історико-культурна, майнова, фіскальна, екологічна, організаційна, економічна). Обґрунтовано доцільність використання комплексного підходу до формування територіальної громади з врахуванням факторів сучасного впливу на розвиток територіальних громад (політико-правові, територіально-просторові, історико-культурні, природно- та фінансово-ресурсні, соціально-демографічні), що дозволяє не тільки забезпечити самодостатність та економічну спроможність громади, а й бути підґрунтям регіонального розвитку.

Доведено, що важливою умовою структурних зрушень у територіальному розвитку є нормативно-правове, організаційне й економічне забезпечення функціонування територіальної громади. Обґрунтовано комплексне використання принципів формування організаційної структури територіальної громади, а саме: ефективності, інституційності, самостійності, мобільності, економічності, оптимізації, системності, пропорційності, узгодженості інтересів, спеціалізації. Виокремлено сектори впливу на місцевий економічний розвиток: громада, населення, бізнес-структури. Обґрунтовано, що всі учасники процесу отримують свої переваги: бізнес – умови для ефективної роботи; населення – робочі місця; місцевий бюджет – податки, які формують фінанси бюджету та використовуються на покращення умов життя населення, сприяння бізнесу та розвитку територіальної громади в цілому.

2. Обґрунтовано сутність конкурентоспроможності територіальних громад, яка розглядається як здатність громади конкурувати з іншими громадами за зовнішні ресурси (фінансові, інвестиційні, виробничі, трудові, соціальні, інноваційні) та якість послуг (адміністративних, соціальних та інших), які надаються як внутрішнім, так і зовнішнім споживачам. Фактично йде мова про рівень ресурсозабезпеченості соціально-економічного розвитку громад. Доведено, що конкурентоспроможність територіальних громад можна оцінювати як в розрізі конкурентоспроможності діючих на території громади підприємств та організацій, так і в розрізі конкурентоспроможності продукції, що виробляється чи вирощується на теренах територіальних громад. Загалом конкурентоспроможною територіальною громадою варто вважати ту громаду, яка має достатні місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси, є самодостатньою у плані фінансових ресурсів та виявляє позитивні тенденції соціально-економічного розвитку як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

На основі систематизації діючих інструментів організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад здійснено їх класифікацію за такими групами: фінансово-інвестиційні та маркетингові,

інструменти підвищення якості людського та соціального потенціалу громад та формування середовища життєдіяльності територіальних громад. Проаналізовано особливості впровадження в дію залучення вказаних інструментів. Зокрема, оцінено рівень та з'ясовано проблеми використання маркетингових інструментів у розвитку територіальних громад.

3. Визначено та обґрунтовано стратегічні пріоритети підвищення конкурентоспроможності територіальних громад, до яких віднесено: розвиток підприємництва та формування сприятливого інвестиційного клімату і підприємницького середовища; людського потенціалу та формування збалансованого ринку праці; покращення інфраструктурного забезпечення, підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. Зазначені пріоритети сприятимуть не тільки нарощенню економічного потенціалу громад, а й зростанню їх соціального капіталу, який має формуватись на засадах активізації громадської ініціативності, співпраці стейкхолдерів, довіри та взаємодії. Крім того, формування соціального капіталу територіальних громад сприятиме підвищенню соціальної згуртованості та якості життя мешканців громад і, відповідно, позитивному їх іміджу.

Розкрито особливості, визначено принципи, алгоритм розробки Програми підвищення конкурентоспроможності територіальних громад, визначено пріоритети та джерела фінансування її реалізації. Акцентовано увагу на необхідності запровадження механізмів моніторингу та контролю за реалізацією програми, які сприятимуть цільовому використанню коштів та ефективності їх використання. Обґрунтовано важливість та форми громадського контролю за процесом виконання програмних заходів, спрямованих на підвищення конкурентних переваг ТГ. Зазначено, що достатнє ресурсне забезпечення реалізації програми дозволить посилити сильні сторони громади, що актуально для сільських ТГ, віддалених від важливих інфраструктурних чи адміністративних об'єктів. Вказано, що міжмуніципальна підтримка, як механізм підвищення конкурентоспроможності громад України активно розвивається, однак, у порівнянні із загальною кількістю функціонуючих ТГ, цей процес не

набув значного поширення, що свідчить про недостатню зацікавленість громад у запровадженні цього механізму, хоча аргумент щодо можливості вирішення спільних проблем є вагомим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушків Б.М., Кирич Н.Б., Латинін М.А., Погайдак О.Б., Співак С.М. Особливості формування добровільних конкурентоспроможних об'єднань територіальних громад в умовах децентралізації: проблеми та перспективи моделювання процесу. Теорія та практика державного управління. 2017. № 2(57). С. 1-8.
2. Баймуратов М. О. Територіальна громада в політичній системі і системі місцевого самоврядування України. Муніципальне право України: підручник / за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. Київ, 2019. С. 122–123.
3. Батанов О. В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: монографія / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2011. С. 47–57.
4. Білуха Л.А. Поняття територіальної громади та спроможної територіальної громади. Теорія та практика державного управління. 2017. № 1(56). С. 33-44.
5. Боголіб М.А. Міжнародний досвід забезпечення соціально-економічних потреб територіальних громад. Економічний вісник університету. 2016. Вип. 31(1). С. 126-130.
6. Бондарук Т. Г. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні: монографія. Київ: Експрес, 2009. 608 с.
7. Бондарук Т., Бондарук І., Дубина М. Методичний інструментарій оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів України. Місцеві фінанси. Світ фінансів. 2019. Вип. 2 (59).
8. Буднікевич І.М., Гавриш І.І. Механізми та інструменти розвитку привабливостей об'єднаних територіальних громад (на прикладі ОТГ Буковини). Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2020. № 6 (262). С.13-19.

9. Вахович І. М., Камінська І. М. Фінансова спроможність регіону: діагностика та механізми забезпечення. Луцький нац. техн. ун-т. Луцьк, 2018. 298с.
10. Державні інвестиції для місцевого економічного розвитку в об'єднаних територіальних громадах. URL: http://lgdc.org.ua/sites/default/files/library/krugli_stoly_v_otg_po_mer_osnovna.pdf
11. Єлець О.П. Сутність конкуренції та конкурентоспроможності підприємства. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип.1. С. 58-64.
12. Заблодська І. В., Гречана С. І. Методичне забезпечення формування ідентифікаційного профілю територіальної громади. Регіональна економіка. 2021. №2(100). С. 5-14.
13. Заблодська І. В., Сєребряк К. І., Белоусова Л. І. Декартова система координат як інструмент позиціонування об'єднаних територіальних громад України. Часопис економічних реформ. 2020. № 4 (40). С. 30–37.
14. Ігнатова Т. Інституційне середовище в розвитку конкурентоспроможності регіональної економіки. URL: <https://econom.nsc.ru/conf08/info/doklad/ignat2.doc>
15. Кльоба С.М. Оцінка способів та інструментів у підвищенні конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад Львівської області. Стратегія економічного розвитку України. 2019. Вип. 44. С.81-90.
16. Кльоба С.М. Соціально-економічна сутність критеріїв конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. Регіональна економіка. 2018. Вип. № 3. С. 36-44.
17. Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А. Ткачук, В. Толкованов, С. Марковський [та ін.]. К.: Легальний статус, 2011. 252 с.
18. Коренюк Л. В. Фінансові чинники конкурентоспроможності регіону у контексті децентралізації. Вісник Приазовського державного технічного університету. 2018. №35. С. 130.

19. Лайко О.І. Інституціональні фактори податкового забезпечення інвестиційного розвитку територіальних громад // О.І. Лайко, А.М. Арафтеній/ Збірник наукових праць Економічні інновації. Том. 19, Вип. 2(64), 2017. С.171-175.
20. Лісман Т. А. Визначення сутності поняття «територіальна громада». Вісник НУЦЗУ. Серія: Державне управління. 2017. Вип. 1(6). С. 289-295.
21. Максимчук М.В., Кльоба С.М. Міжмуніципальне співробітництво як інструмент підвищення інклюзивності розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. Регіональна економіка. 2019. №2. С.26-27.
22. Маркетингова стратегія міста. URL: https://www.rada-poltava.gov.ua/files/market_strategy_1020.pdf.
23. Мельник А.Ф. Підвищення конкурентоспроможності територіальних громад в умовах реалізації нової регіональної політики України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. № 1. С. 21-36.
24. Мельник Д.М. Теоретичні засади формування територіальних громад: імплементація світового досвіду в Україну. Агросвіт. 2018. №11. С.33-38.
25. Мещан І.В. Територіальна громада як суб'єкт соціального партнерства в управлінні закладами соціального обслуговування. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2014. № 2 (22). С. 106–110.
26. Молодожен Ю. Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України. Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету. 2006. № 2. С. 347–352.
27. Мороз О. Ю. Територіальна громада: сутність, становлення і сучасні українські реалії. Демократичне врядування: електрон. наук. проф. вид. 2008. Вип. 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008_2/fail/Moroz.pdf
28. Наврузов Ю. В. Системне визначення поняття категорії «громада». Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. УАДУ (Львівський філіал) / за заг. ред. А. О. Чемериса. Львів: ЛФ УАДУ; Кальварія, 2000. Вип. 4. С. 223–228.

29. Небава М.І., Ткачук Л.М. Управління регіональним розвитком: Електронний навчальний посібник. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/25nebava_upravlinnya_regionalnym_rozvytkom/7_2.html

30. Овчарук В.В., Маслак О.О., Дорошкевич К.О. Конкурентоспроможність регіону в умовах кластеризації національної економіки сутність та перспективи розвитку. Економічний простір. 2014. № 85. С. 72-81.

31. Остром Е. Керування спільним: еволюція інституцій колективної дії / пер. с англ. Монтян Т. Ю. 2012. 400 с.

32. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 16.10.2012р. № 5463-VI. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

33. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 25.12.2015р. № 925-VIII. Законодавство України: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-vi>

34. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова КМУ від 5 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

35. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015р. № 214. Законодавство України: URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF/paran10#n10>

36. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 06.10.98р. № 163-XIV. Законодавство України: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

37. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014р. № 1508-VII. Законодавство України: URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

38. Рендюк Т. Вимушена міграція в умовах російсько-української війни та її негативні наслідки для генофонду України. 2022.URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9149>
39. Рибакова О.В. Конкуренція і конкурентоспроможність: економічна суть та фактори підвищення. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Економіка» 2019. №7. С. 34-45.
40. Сахно Т. А. Економічні засади формування територіальних громад у розвитку регіону. Дис. ... д. філос.. за спец. 051 «Економіка». Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, 2023. 277 с.
41. Сахно Т. А. Теоретичні аспекти феномену «територіальна громада»: поняття та ознаки. Вісник Одеського національного університету. Економіка / Одеський нац. ун-т ім. Мечникова. 2021. Т. 26. Вип. 1 (86). С. 98–103.
42. Сахно Т. А., Чиж В. І. Принципи та критерії організаційної структури об'єднаної територіальної громади. Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку: регіональні особливості та світові тенденції: матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів та молодих вчених, (м. Івано-Франківськ, 23 жовт. 2019 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2019. С. 113–115.
43. Синюченко М.І. Конкурентоспроможність національної економіки: дослідження ефективності факторів зростання. Бізнес Інформ. 2014. № 7. С. 14-17.
44. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації /НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. Львів, 2017. 120 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
45. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України. 2020. 531 с

46. Ткачук А., Сергієнко О, Лацко О., Ватаманюк О., Наталенко Н., Дацишин М., Ткачук Р. Огляд ситуації щодо впровадження партнерств міських та сільських територіальних громад в умовах децентралізації та змін у державній регіональній політиці в Україні: аналітична записка. К.: 2019. 28 с.

47. Ткачук А.Ф. Від перспективного плану до стратегії розвитку громади. URL: <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Vid-perspektyvnogo-planu-do-strategiyi-rozvytku-gromad.pdf>

48. Толмачов О.В. Формування конкурентоспроможних територіальних громад. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету Серія: економічні науки. 2016. №2(31). С. 129-134.

49. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти: монографія / С. М. Серьогін, Ю. П. Шаров, Є. І. Бородін, Н. Т. Гончарук [та ін.]; за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, Ю. П. Шарова. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2016. 276 с.

50. Чиж В. І., Сахно Т. А. Взаємозв'язок розвитку об'єднаних територіальних громад з розвитком регіону. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки / М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ЧДТУ, 2019. Вип. 52. С. 47–55.

51. Чикаренко І.А. Принципи формування системи забезпечення конкурентоспроможності муніципального утворення. Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 3. С. 89-98.

52. Шаров Ю.П. Реформа місцевого самоврядування: проблемні аспекти. Аспекти публічного управління. 2014. № 5-6. С. 81 – 87.

53. Шкільняк М., Мельник А., Монастирський Г., Васіна А., Дудкіна О. Удосконалення механізмів публічного управління та адміністрування. Вісник економіки. 2021. № 2. С. 193-199.

54. Яценко В. О. Класифікація територіальних громад як групових систем розселення за територіальними особливостями формування та розвитку. Містобудування та територіальне планування. 2017. Вип. 65. С. 570-582.

55. Ярошевич Б. Визначення основних засад конкурентоспроможності регіону Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. URL: <http://ena.lp.edu.ua>
56. Areas of Reform of Local Government System in Ukraine Theory and Practice of Public Administration 2(57)/2017.
57. Conceptual foundations of evaluation and forecasting of innovative development of regions / К. Boiarynova, О. Popelo, S. Tulchynska et al. Periodica Polytechnica Social and Management Sciences. 2022. Vol. 30 (2). P. 164–174. DOI: <https://doi.org/10.3311/PPso.18530>
58. Hart R. UN predicts more than 8 million refugees will flee Ukraine this year. Breaking. Business. Forbes Staff. 2022. URL: <https://www.forbes.com/sites/roberthart/2022/04/26/un-predicts-more-than-8-million-refugees-will-flee-ukraine-this-year/?sh=75e190b869ef>
59. Interregional partnership as a background for the sustainable development: European facet / I. Zabłodska, K. Sieriebriak, O. Kolomytseva et al. European Journal of Sustainable Development. 2019. Vol. 8.
60. Kloba T., Kloba S. Assessing the relationship between financial imbalances and endogenous regional economic development of Ukraine. European scientific Journal, ESJ. 2020. Vol. 16. No.10. P. 114-123.
61. Kloba T., Kloba S. Substantiation of Effective Instruments of Regulation of Financial Imbalances of Endogenous-Oriented Development of the Regions of Ukraine. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. 2019. Vol. 6. P. 3-4
62. Taecharungroj V., Muthuta M., Boonchaiyapruerk P. Sustainability as a place brand position: A resident-centric analysis of the ten towns in the vicinity of Bangkok. Place Branding and Public Diplomacy. 2019. Vol. 15. No. 4. P. 210–228.
63. The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). URL: <https://data.oecd.org/>
64. Voznyak H., Kloba T., Kloba S., Kloba L. Model of assessment of financial disabilities in regions of Ukraine. Investment Management and Financial Innovations. 2019. Volume 16. Issue 1. P. 365-377.